

Denk Wijzer

Thema: Bijbel, belijdenis en politiek

Hulp of hindernis bij christelijke politiek?

De Bijbel als inspiratiebron voor politiek

Ontspannen jezelf blijven

Alleen de Bijbel als richtsnoer voor
politiek handelen

Interview met Stefan Paas

En verder:

Augustinus en de vrede op aarde

De WMO-kogel is door de kerk

2

JAARGANG 6 | NUMMER 2 | APRIL 2006

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

 ChristenUnie

DenkWijzer

studieblad van de ChristenUnie
jaargang 6, nummer 2, april 2006

Oplage: 3000

ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

Kosten

- abonnement: € 16,- per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 11,-).
- donateurschap: minimum donatie is € 28,- per jaar, jongeren € 16,-. U krijgt daarvoor naast vijf nummers van DenkWijzer ook enkele andere publicaties, informatie over allerlei activiteiten, gratis toegang tot bijeenkomsten en u kunt deelnemen aan onze KennisNetWerken.
- losse nummers van DenkWijzer: € 4,- per stuk (exclusief verzendkosten).

DenkWijzer verschijnt op de tweede zaterdag van februari, april, juni, oktober en december

Deadline kopij volgende nummer:
1 mei 2006

Redactie:

Jan Post (hoofdredacteur),
Henk Visser (namens bestuurdersvereniging),
Pieter Grinwis (namens Tweede Kamerfractie),
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:

Douglas Design BNO, www.douglasdesign.nl

Druk:

Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf B.V.

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

www.wi.christenunie.nl

www.bestuurders.christenunie.nl

Rabobank rekening nummer 1230 18250

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers.
Neem daarvoor wel eerst even contact met ons op.

Copyright ChristenUnie 2006

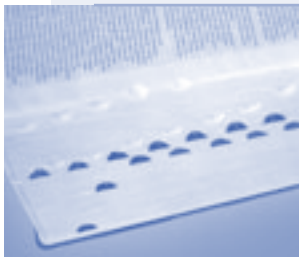
Overname van artikelen en/of illustraties
uitsluitend na toestemming van de redactie.

4

Hulp of hindernis bij christelijke politiek?

Heb je de gereformeerde belijdenisgeschriften nodig om goede politiek te kunnen bedrijven? Of preciezer: is een handtekening onder die belijdenis nodig alvorens iemand in staat geacht mag worden tot zulke politiek? Gijsbert van den Brink zet op heldere wijze de argumenten pro en contra op een rijtje en komt tot een afweging.

9

De Bijbel als inspiratiebron voor politiek

Voor een christen staat de belijdenis dat Jezus Heer is centraal in zijn leven. Om vorm te geven aan Zijn heerschappij functioneert de Bijbel voor hem als gezaghebbend richtsnoer. De vraag is echter hoe het gezag van de Schrift vorm krijgt.

In deze korte schets gaat de evangelische predikant Cees Stavleu na hoe hermeneutisch de Bijbel zelf met de wetten omgaat.

11

Ontspannen jezelf blijven

In dit artikel gaat Ad de Bruijne, voormalig lid van het curatorium van het WI, in op de grondslag van de ChristenUnie. Deze grondslag bindt de partijleden aan de klassieke belijdenisgeschriften uit de Reformatie. Is dat persé nodig of zou het ook anders kunnen? Ad de Bruijne pleit ervoor de binding aan de confessie in de grondslag te laten staan. Zijn argumenten dragen daarvoor echter een ander karakter dan meestal het geval is.

15

Niet bij Bijbel alleen...

Everard de Jong, hulpbisschop van Roermond, bewondert de ChristenUnie voor de manier waarop de partij vanuit een christelijk fundament politiek bedrijft. De wijze waarop ze dat doet is verfrissend, tot denken aanzettend en inspirerend. Bij de christelijke uitgangspunten van de partij heeft hij echter bedenkingen.

17

Alleen de Bijbel als richtsnoer voor politiek handelen

De rooms-katholieke theoloog Marcel Poorthuis betoogt dat christelijke politieke partijen hard nodig zijn in deze tijden waarin naarstig wordt gezocht naar ingevulde waarden en normen. De ChristenUnie verdient zeker een plek in het politieke bestel. Wel moet de partij oppassen met het gebruik van de belijdenisgeschriften naast de Bijbel.

19

“Politiek hoort saai te zijn”

In het ThemaInterview betoogt theoloog Stefan Paas dat de politiek de laatste tijd “veel te spannend is”. We proberen erachter te komen wat hij daarmee bedoelt en hoe een christelijke partij zich zou kunnen inzetten voor de Nederlandse samenleving.

Bijbel, belijdenis en politiek

Door Geert Jan Spijker, eindredacteur

De gemeenteraadsverkiezingen waren een groot succes voor de ChristenUnie. Een groei van maar liefst 12%, dat wil zeggen meer dan 40 zetels in de verschillende raden. Reden tot een positief gevoel en veel dankbaarheid. De winst werd laat opgemerkt door verschillende landelijke dagbladen. In de NRC en de Volkskrant kwam men pas enkele dagen later met een bericht over deze 'vergeten winnaar'. Ook de NOS bleek geen aandacht te hebben voor de ChristenUnie. Moeten we hier iets achter zoeken?

Deels is dit vergeten te verklaren doordat ChristenUnie en SGP in de uitslagen op één hoop werden gegooid. De winst van de ChristenUnie werd daardoor enigszins afgevlakt door het lichte verlies van de SGP. Latere berekeningen lieten zien dat de partijen los van elkaar behoorlijke verschillen in resultaat hadden. Belangrijker als verklaring voor de vergeetachtigheid is wellicht dat de verschillende media niet precies weten wat ze aanmoeten met de ChristenUnie. Het is een orthodox-christelijke partij, maar toch een die op brede sympathie kan rekenen. Meer Nederlanders dan ooit overwegen om ChristenUnie te gaan stemmen. Inderdaad: ChristenUnie, waarom niet?

Een ander punt dat het lastig maakt om de ChristenUnie te plaatsen is dat de partij zich niet laat vangen in de traditionele links-rechts-schema's. De term christelijk-sociaal impliceert niet direct dat de ChristenUnie een linkse partij is, al zou Wouter Bos dat graag zo zien. De media houden echter van eenvoud. Zij zien het liefst de rechtse regeringspartijen recht tegenover de linkse oppositie en zetten hun vertegenwoordigers dus ook zo bij elkaar aan tafel. Dat houdt het politieke veld overzichtelijk. Aan de ChristenUnie de taak om

aloude en onvruchtbare tegenstellingen te overstijgen en met nieuwe perspectieven en oplossingen te komen.

Het wetenschappelijk instituut heeft hierbij een belangrijke rol te vervullen. Het kan richting geven bij de bezinning op fundamentele onderwerpen. Binnen 'de Groen' vindt momenteel studie plaats naar thema's als media en moraal, het veiligheidsbeleid en sociaal-economisch beleid. In dit nummer van DenkWijzer wordt aandacht gegeven aan een meer achterliggend thema: welke christenen zouden zich moeten kunnen herkennen in het profiel van de ChristenUnie? De partij stamt uit een protestantse traditie. Dat die traditie niet dood is, blijkt wel uit de verwijzing in de Uniefundering naar de drie Formulieren van Eenheid. Maar is die identiteit daarmee voor eeuwig gegeven? Of zou er bijvoorbeeld (meer) ruimte voor rooms-katholieken moeten komen? Zou het niet mooi zijn als allen die Christus, zoals verkondigd in de Bijbel, centraal willen stellen in hun leven zich in één politieke partij konden verenigen? Dit klinkt eenvoudiger dan het is. Probleem is namelijk dat er veel soorten christenen zijn met verschillende opvattingen over hoe de Bijbel uitgelegd

kan worden. De vraag is vervolgens hoe we hier als politieke partij mee om moeten of kunnen gaan.

In dit nummer proberen we daar meer klaarheid over te geven. De Thema-artikelen staan stil bij de vraag of de Bijbel, Gods Woord, alleen voldoende is voor een politieke partij, of dat er toch meer nodig is. Met andere woorden, welke rol is er weggelegd voor de belijdenisgeschriften? Hoe zijn die politiek relevant? Zijn die politiek relevant? De redactie heeft vijf theologen met verschillende christelijke achtergronden gevraagd hun licht hierover te laten schijnen. Dat heeft geresulteerd in een reeks interessante artikelen die volop stof geven voor verdere doordenking en gesprek.

Van belang is in ieder geval dat deze discussie plaatsvindt op een ontspannen manier. De identiteit van de ChristenUnie hangt van meer af dan alleen de verwijzing naar de Drie Formulieren van Eenheid. Het behoud en de verdere vorming van een identiteit vraagt vooral ook om een stuk overgave aan Degene die ons leidt. Het loslaten van het denken in termen van menselijke maakbaarheid voorkomt dat we de discussie op een verkrampde manier zullen voeren.

Tenslotte nog een woord van dank. Vanuit de redactie willen we Erik van Dijk op deze plaats nogmaals bedanken voor de jaren waarin hij de kar van DenkWijzer trok. Erik heeft als eindredacteur in 5 jaar tijd 25 nummers van de pers zien rollen. Voorwaar, geen geringe prestatie. Erik, het ga je goed, ook nu je carrière zich drie deuren verderop in hetzelfde gebouw voortzet! In de recente Nieuwsbrief van het WI hebben mijn collega Rob Nijhoff en ik zich al nader voorgesteld, dus dat blijft hier verder achterwege.

De belijdenis: hulp of hindernis bij christelijke politiek?

Door dr. Gijsbert van den Brink, universitair docent systematische theologie aan de predikantsopleiding van de PKN bij de Universiteit Leiden

Heb je de gereformeerde belijdenisgeschriften nodig om goede christelijke politiek te kunnen bedrijven? Of preciezer: is een handtekening onder die belijdenis nodig alvorens iemand in staat geacht mag worden tot zulke politiek? Dat is de vraag waar het in (onder meer) dit artikel over gaat. Op de achtergrond speelt daarbij natuurlijk de discussie, of ook mensen van rooms-katholieke huize actief lid kunnen worden van de ChristenUnie. En hetzelfde geldt voor die evangelischen, die niet bereid zijn om met de Uniefundering van de ChristenUnie in te stemmen dat de Bijbel door de drie Formulieren van Eenheid wordt nagesproken.

Strikt genomen zou dat laatste trouwens voor de meeste evangelische christenen moeten gelden, in elk geval bijvoorbeeld voor allen die de kinderdoop verwerpen. Maar dat maakt meteen het probleem al helder: want heeft hoe je over de doop denkt, of over Maria, nu werkelijk consequenties voor hoe je christelijke politiek bedrijft? Kortom, kan het niet veel beter zonder de belijdenis of andere menselijke documenten – waarom hebben we aan de Bijbel eigenlijk niet genoeg? Ik noem afwisselend twee pro- en contra-argumenten bij de stelling dat de verwijzing naar de belijdenis in de Uniefundering beter verwijderd kan worden, om uiteindelijk tot een afweging te komen.

P1: De tijden zijn veranderd, en daarmee de fronten

We leven in een andere wereld dan in de zestiende en zeventiende eeuw. De vooral gedurende de laatste halve eeuw snel veranderde samenleving leidt al enige tijd bij christelijke en christelijk-geïnspireerde organisaties over de hele linie tot een heroriëntatie op de wijze waarop zij hun identiteit vorm kunnen geven.¹ De scheidslijnen tussen de diverse bevolkingsgroepen lopen nu eenmaal niet langer zoals in het tijdperk van de klassieke verzuijing. Ideologisch gezien lopen ze momenteel vooral tussen (neo)liberalen die de betekenis en invloed van religie in de samenleving zoveel mogelijk willen terugdringen (D66, de VVD en alles rechts daarvan), en anderen. Onder die anderen kan dan weer onderscheiden worden tussen enerzijds gematigden c.q. halfhartigen (de PvdA aarzelt vaak, ook het CDA of in elk geval prominente CDA-ers stellen zich regelmatig liberaal op² en anderzijds groepen die het veel krachtiger opnemen voor de blijvende gelding van Bijbelse normen en waarden en het terugdringen van alles in de samenleving wat daarmee strijdt. De voor de hand liggende vraag is dus of die laatste groepen elkaar niet enorm hard nodig hebben. Wat hen bindt – opkomen voor een voluit christelijke politiek – is in de actuele praktijk veel relevanter dan wat hen scheidt – de oude controverse-theologische thema's die Rome, de gereformeerde Reformatie en de doperse Reformatie verdeelden.

Daar komt bij dat we vandaag meer dan in het verleden onder ogen zien dat er over de juiste uitleg van de Bijbel op onderdelen te twisten valt. Zuigelingendoop of geloofsdoopt, om maar een willekeurig voorbeeld te noemen – velen zijn er in tegenstelling tot de belijdenisgeschriften niet meer zo zeker van. Wat wél zeker lijkt, is dat dit soort verschillen in de uitleg van de Bijbel een samen optrekken in de politiek niet in de weg hoeven te staan.

C1: De belijdenisgeschriften markeren nog altijd op heldere wijze de identiteit van de gereformeerde protestanten die zich in de ChristenUnie verenigd hebben

Tegen P1 kan worden ingebracht, dat de beslissingen die in de belijdenisgeschriften genomen worden van grote betekenis zijn en blijven voor de identiteit van gereformeerde protestanten. Ook al hebben deze beslissingen veelal niet in directe zin politieke betekenis, ze geven wel weer wat belangrijk is voor het zelfverstaan van hen die zich erin herkennen. En indirect kan dat wel degelijk gevolgen hebben voor de mogelijkheden of onmogelijkheden van politieke samenwerking. Wie – om het voorbeeld van zojuist nog eens te gebruiken – de kinderdoop echt als ontzettend wezenlijk ervaart voor zijn geloof en leven, zoals dat bijvoorbeeld voor velen uit het voormalige GPV zal gelden, zal zich moeilijk helemaal thuis kunnen voelen bij en samen op kunnen trekken met evangelischen die weinig dingen zozeer verafschuwen als de kerkelijke kinderdooppraktijk... Bij de EO lijkt om polarisatie te voorkomen een soort afspraak te bestaan om over dit soort thema's niet teveel te spreken, maar de vraag is of deze daardoor niet te zeer voor secundair en onbelangrijk gehouden worden. Waar het hart vol van is, daar loopt de mond in elk geval van over.

De scheidslijnen tussen de diverse bevolkingsgroepen lopen (...) niet langer zoals in het tijdperk van de klassieke verzuiling.

Soortgelijke voorbeelden zijn ook te geven naar rooms-katholieke zijde. Vanuit de kleine christelijke partijen is het CDA en zijn voorgangers altijd voorgehouden dat deze de breuk Rome-Reformatie negeerden. Een sprekend citaat: 'Wanneer we ons ... laten wiegen door alle illusies van eenheid en samenvloeiing, geven we aan de leidslieden die ons van God geschonken zijn, aan Luther en Calvijn het bevet dat zij niet om fundamentele bezwaren, maar wegens wisselwasjes en futiliteiten de kerk uit het diensthuis van Rome hebben uitgeleid'.³ Het gaat bij de verwijzing naar de belijdenisgeschriften dus niet slechts om de concrete inhoud daarvan, maar ook en misschien wel veelmeer om datgene waar deze voor staan. De Formulieren van Eenheid vormen het symbool van een gereformeerde kerk, van waaruit ook de reformatie van de samenleving c.q. de natie ter hand genomen wordt. Onafhankelijk van de vraag of men daarbij een theocratisch ideaal aanhangt, ziet men die samenleving idealiter als een zoveel mogelijk protestants-gereformeerde samenleving. Een dergelijk ideaal functioneert niet direct in de actuele partijpolitiek, maar vormt wel mede de politieke overtuiging van waaruit deze bedreven wordt. Het

zal duidelijk zijn dat zo bezien samenwerking met rooms-katholieken niet direct voor de hand ligt, en dat de verwijzing naar de belijdenisgeschriften in grondslagformules een heldere manier vormt om dit aan te geven.

P2: Nu al baseert de ChristenUnie zich goed beschouwd slechts op een déél van de belijdenisgeschriften – en wel een deel dat ook door anderen onderschreven kan worden

Kijken we nu echter iets preciezer naar de wijze waarop in de Uniefundering van de ChristenUnie naar de belijdenisgeschriften verwezen wordt, dan valt daaraan nog een interessant argument te ontleen om deze verwijzing te schrappen. Allereerst valt op, dat volgens de gekozen formulering de Bijbel door de betreffende belijdenisgeschriften wordt 'nagesproken'. Maar als dat zo is, kan men natuurlijk met de Bijbel volstaan. De belijdenis doet dan immers niets anders dan nog eens zeggen wat de Bijbel ook al zegt. Het werkwoord 'naspreken' doet echter niet helemaal recht aan de werkelijke verhouding tussen Bijbel en belijdenis. In werkelijkheid zijn lang niet alle belijdenissen samenvattingen (laat staan 'nasprekingen') van de Bijbel – het Apostolicum komt hier wellicht nog het dichtst bij – maar gaat het minstens zozeer om actualisering, toespitsingen en doorvertalingen van de Bijbelse boodschap. De belijdenissen zijn hermeneutisch van aard. Ze beogen een goede 'leeswijzer' bij de Bijbel te verschaffen. Zo'n leeswijzer is belangrijk, omdat de Bijbel op zichzelf een heterogeen en veelzijdig boek is. Wie geen oog heeft voor de onderhuidse samenhang en grondstructuur ervan, kan er alle kanten mee uit ('elke ketter

Het gaat bij de verwijzing naar de belijdenisgeschriften dus niet slechts om de concrete inhoud daarvan, maar ook (...) om datgene waar deze voor staan.

heeft z'n letter'). De belijdenisgeschriften proberen nu te helpen om die onderhuidse samenhang en eigenlijke strekking van de Bijbel op het spoor te komen, zodat deze niet op een willekeurige manier gelezen wordt. Soms willen ze ook een bepaald thema dat ter discussie staat vanuit de grondstructuur van de Bijbel tot in z'n uiterste consequenties doordenken, zoals in de Dordtse Leerregels – waarbij de vraag kan opkomen of dat helemaal gelukt is.⁴ Belijdenisgeschriften hebben naast een hermeneutische functie nog allerlei andere functies: ecclesiologisch, catechetisch, didactisch, liturgisch, doxologisch, apologetisch, en zelfs missionair. Ze vormen, naar een zegswijze boven de Nederlandse Geloofsbelijdenis, een 'akkoord van gemeenschap', waarbij ook buitenstaanders uitgenodigd worden: overweeg deze manier van bijbellezen eens, die opkomt uit een traditie van gemeenschappen die eeuwenlang dicht bij de Bijbel geleefd hebben. Geeft

deze leeswijzer niet het juiste zicht op de rode draad van de Bijbel, en op wat de Bijbel ons in allerlei opzichten concreet te zeggen heeft? Kortom, belijdenisgeschriften doen in werkelijkheid veel meer en vaak zelfs iets anders dan de Bijbel 'naspreken'.

Nu valt echter in de tweede plaats op, dat de ChristenUnie haar verwijzing naar de belijdenisgeschriften op een heel speciale manier rechtvaardigt:

'De ChristenUnie baseert haar christelijk-politieke overtuiging op de Bijbel. De Bijbel is door God ingegeven ('geïnspireerd') en heeft gezag als het Woord van God. Daarmee is de Bijbel de enige norm voor de fundering van het politieke denken en handelen binnen de ChristenUnie. Het beroep op de 'Drie Formulieren van Enigheid' ... wil dat extra onderstrepen. Dat is nodig omdat onder christenen niet altijd eenduidig wordt gesproken over het gezag van het Woord van God. Ook ondersteunen deze belijdenisgeschriften de christelijk-politieke overtuiging. Ze spreken onder meer over de plaats van de overheid en de betekenis van de wet van God voor de samenleving.'⁵

Dit is een interessante toelichting, omdat deze suggereert dat niet de volledige inhoud van de belijdenisgeschriften van belang is, maar slechts enkele delen daaruit. In het

bijzonder gaat het dan om de gedeelten die handelen over het Schriftgezag, over de plaats van de overheid en over de betekenis van Gods wet voor de samenleving.

belijdenisgeschriften doen in werkelijkheid veel meer en vaak zelfs iets anders dan de Bijbel 'naspreken'.

Echter, als de betekenis van de belijdenisgeschriften voor de politieke uitgangspunten van de ChristenUnie inderdaad hiertoe gereduceerd wordt, dan bestaat er mijns inziens nu al geen enkel probleem om rooms-katholieken en evangelischen als actief lid toe te laten. Wel zou het dan reëel zijn, om de desbetreffende passages – ik vermoed: NGB artikel 3-5 en (met alle uitlegmoeilijkheden daarvan) ook 36; en verder HC zondag 36 tot en met 44 – uit het gehele corpus uit te lichten, en instemming daarmee te vragen. Dat zal voor veel katholieken en evangelischen die serieus met hun geloof bezig zijn nauwelijks een probleem zijn.⁶ Wanneer het dus bestaand beleid is om de verwijzing naar de belijdenisgeschriften in de Uniefundering op deze wijze te exegetiseren, dan lijkt me de huidige formulering mystificerend, en kan men deze beter zó aanpassen dat klip en klaar duidelijk is waarmee de partij precies instemming verwacht van haar leden.

C2: Het loslaten van de verwijzing naar de gereformeerde belijdenisgeschriften in de Uniefundering kan het bestaansrecht van de ChristenUnie naast het CDA in het geding brengen

Juist in het verlengde van P2 komt echter ook een overweging op die pleit voor handhaving van de verwijzing naar de belijdenisgeschriften in de Uniefundering, en dan in 'onverkorte' zin. Immers, als de belijdenisgeschriften werkelijk de leeswijzer bij uitstek vormen om de Bijbel te verstaan, dan lijkt het niet raadzaam deze los te laten. Hebben we aan de Bijbel dan niet genoeg?

Nee, inderdaad niet. Want de Bijbel wordt in de praktijk op allerlei manieren uitgelegd – van biblicistisch tot zeer vrij(zinnig). De belijdenisgeschriften pogen de Bijbel als het ware naar beide zijden af te schermen. Enerzijds dus tegen een biblicistische uitleg, die op de letter afgaat en geen oog heeft voor de onderliggende verbanden, en anderzijds tegen een liberale duiding, die het gezag dat de Bijbel van Godswegen met zich meebrengt onvoldoende erkent. Dat laatste risico kan men proberen te weren door een bepaalde vorm van instemming met het gezaghebbende karakter van de Bijbel te vragen.

door de belijdenisgeschriften als identiteitskenmerk los te laten, kan de ChristenUnie terechtkomen op een weg die (...) fans van Harry Kuitert in haar gelederen brengt (...).

Maar de vraag is of dat lukt wanneer men niet meteen ook aangeeft wat erkenning van het gezag van de Bijbel dan materieel allemaal impliceert. De simpele voorwaarde bijvoorbeeld dat de ChristenUnie alleen Bijbelgetrouwe christenen zou willen verenigen, of christenen die het gezag van de Bijbel serieus nemen, kan in elk geval niet volstaan. Kenmerkend voor velen die de Bijbel op een liberale manier uitleggen is namelijk, dat zij dat zelf niet zien als een aantasting van het gezag van de Schrift, maar als voortkomend uit een andere visie op de aard van dat gezag, en vandaaruit op haar uitlegmogelijkheden. Een modern theoloog als H. Berkhof betoogde bijvoorbeeld, kort door de bocht geformuleerd, dat Jezus, als je het Nieuwe Testament goed leest, slechts mens was, en niet daarnaast ook God. Dat is natuurlijk evident in strijd met de belijdenisgeschriften. Maar Berkhof zal ontkennen dat het ook in strijd is met de Bijbel en haar gezag.

Elders heb ik de belijdenis vergeleken met een ring of gordel die gaandeweg om de Bijbel gelegd is, ongeveer analoog aan de wijze waarop wetenschappers en wetenschapstheoretici onderscheiden tussen de onopgeefbare harde kern en de (in principe voor bijstelling in aanmerking komende) beschermende gordel van een weten-

schappelijk onderzoeksprogramma.⁷ Geeft men de ring eraan, dan komt de kern zelf open te liggen voor allerlei aanpassingswerkzaamheden en valt ook niet meer aan te geven waar die halt moeten houden. Concreet: door de belijdenisgeschriften als identiteitskenmerk los te laten, kan de ChristenUnie terechtkomen op een weg die ook – om maar eens wat te noemen – fans van Harry Kuitert in haar gelederen brengt, en wie weet op termijn zelfs ook oecumenisch-gezinde moslims. Kortom, de vraag is of met een eventueel loslaten van haar op de gereformeerde belijdenisgeschriften geënte identiteit het bestaansrecht van de ChristenUnie naast het CDA uiteindelijk niet in het geding komt. Natuurlijk zal er verschil in sfeer en nestgeur blijven, maar als er weinig structureel verschil meer is, kunnen ChristenUnie-leden dan niet beter proberen om binnen het veel grotere CDA zoveel mogelijk invloed te krijgen?

Om de 'religie' der belijdenis

Die laatste overweging – in feite natuurlijk een versie van het hellend vlak-argument – lijkt voldoende reden om onverkort instemming met de belijdenisgeschriften te blijven vragen van ieder die actief lid wil worden van de ChristenUnie. Echter, wat mij betreft is ze op zichzelf toch niet doorslaggevend. Alle vier de bovengenoemde argumenten hebben een eigen gewicht. Daarom is de uiteindelijke afweging wat mij betreft ook verre van eenvoudig.

Wat het hellend-vlak argument betreft, is voor mij echter een woord van de theoloog Noordmans betekenisvol geworden. Noordmans heeft ooit gezegd, dat christenen zich per definitie op een hellend vlak bewegen.⁸ De vraag is dus niet of je daarop terechtkomt, maar hoe je erop staande blijft. Dat laatste lukt naar het mij voorkomt uiteindelijk niet met allerlei formuleringen, hoe dichtgetimmerd ook, waarmee formele instemming wordt geëist. De (kerk)geschiedenis van de afgelopen eeuw heeft omstandig laten zien dat het zo niet werkt.⁹ Een identiteit laat zich uiteindelijk niet borgen met behulp van onderteekningsformules. Veel bepalender is of er door de generaties heen een innerlijke, geestelijke aansluiting blijft bestaan bij de Bijbel en bij waar het in de Bijbel om gaat. In mijn eigen (hervormd-gereformeerde) traditie heet dat: de religie der belijdenis, waar men bevindelijk, dus met het hart, uit leeft.¹⁰ Daarbij gaat het niet om de belijdenis als zodanig alsof deze los zou staan van de Bijbel, maar wordt de belijdenis juist opgevat als 'geleidend' naar de Bijbel zelf. Dat de Bijbel zelf werkelijk centraal blijft staan als bron en norm van ons handelen (en dan niet slechts formeel, maar vanuit een innerlijke overtuiging) is waar

Een identiteit laat zich uiteindelijk niet borgen met behulp van onderteekningsformules.

het op aankomt, en waar mutatis mutandis ook het 'uitgesproken christelijk'¹¹ karakter van de ChristenUnie in de toekomst mee staat of valt.

Men kan denk ik wel min of meer zien aankomen, dat de ChristenUnie vroeg of laat de verwijzing naar de belijdenisgeschriften in de Uniefundering zal laten vervallen dan wel zal aanpassen. De inbreng van evangelischen wordt immers groter, de roep van rooms-katholieken luider. Ik zou er echter voor willen pleiten om, wanneer hier inderdaad op enig moment toe besloten zou worden, tegelijk na te denken over goede en creatieve manieren om leden die actief willen worden in de ChristenUnie, dieper in te wijden in het Bijbels-geestelijke klimaat waarin de partij wil ademen. Een cursus 'Bijbel en belijdenis' voor mensen die namens de ChristenUnie politiek gaan bedrijven, is misschien vast een eerste idee...

WERELD DELEN

Jacob Jan Vreugdenhil heeft, voor zijn vertrek, als redacteur nog een werkmap verzorgd over ontwikkelingssamenwerking: *Wereld Delen*. Deze ringband kwam medio februari van de drukker. Hij is vooral bedoeld om in groepen mee aan de slag te gaan. De werkmap bevat achtergrondinformatie, twee bijbelstudies en discussievragen. Al met al genoeg stof om bijvoorbeeld vier avonden mee bezig te zijn. Kosten: € 7,50 incl. porto (91 blz.).

Voor alle duidelijkheid: deze map gaat niet automatisch naar alle donateurs. Wel hebben alle kiesverenigingen een exemplaar gekregen.

Bestellen? wi@christenunie.nl of via www.wi.christenunie.nl !

- 1 Zie hierover recent Auke van Nijen, *Met alle respect. Hoezo christelijk-levensbeschouwelijke zingeving in de maatschappij?* Budel 2005.
- 2 Twee willekeurige voorbeelden, beide op de dag dat ik dit schrijf (28-02-06) in de media aangetroffen: inzake de zogenaamde Deense cartoonkwestie liet minister Bot zich binnen de EU geheel in lijn met het neoliberale dogma slechts kritisch uit in de richting van de moslimreacties, en niet in de richting van het misbruik dat van persvrijheid gemaakt wordt wanneer men erop uit is om anderen bewust in hun godsdienstige gevoelens te kwetsen. En minister de Geus spant zich in zijn emancipatiebeleid (in dit geval gezien zijn bevordering van de kinderopvangmogelijkheden) erg in om vooral niet lager te scoren op de feministische meetlat dan zijn paarse voorgangers.
- 3 H.G. Abma in: J. Mulder e.a., *Tot welzijn van het volk. SGP-partijredes van ds. H.G. Abma*, 's Gravenhage 2002, 409 (het citaat dateert overigens al uit 1964; vanaf de zeventiger jaren 'klinken minder uitsluitend antithetische tonen' richting Rome bij ds. Abma, 406, 'al zullen de bezwaren tegen het rooms-katholicisme onverkort gehandhaafd zijn', 407). Ook de RPF noemde zich natuurlijk niet voor niets een Reformatorisch Politieke Federatie. Men kan zeggen, dat met de latere keuze door RPF en GPV voor de naam ChristenUnie de vraag naar mogelijke participatie van rooms-katholieken meteen open kwam te liggen.
- 4 Vgl. W. Verboom, *De belijdenis van een gebroken kerk*, Zoetermeer 2005.
- 5 Ik ontleen dit citaat aan de website van de ChristenUnie, maar het zal vermoedelijk ook wel ergens in geschrifte te vinden zijn.
- 6 Een probleem voor rooms-katholieken zou mogelijk wel ontstaan, wanneer ook art. 6 en 7 uit de NGB toegevoegd zouden worden, die eveneens over de Bijbel gaan; ik zou echter hopen, dat velen van hen inmiddels toch wel in kunnen stemmen met wat hier staat...
- 7 'De belijdenis als "protective belt"', in: M. Barnard, L.J. van den Brom & F. de Lange (red.), *Protestants geloven. Bij Bijbel en belijdenis betrokken*, Zoetermeer 2003, 129-141.
- 8 'Het bewuste "hellend vlak" van dr. Kuyper is de normale bodem van onze theologie. Dat het gevaar oplevert is juist gezien. Maar slechts voor degene die zich er niet op heeft leren bewegen'. O. Noordmans, *Verzamelde Werken 1*, Kampen 1978, 176.
- 9 M.n. de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken in Nederland – indertijd een echte 'belijdeniskerk' – maakt dit duidelijk.
- 10 Vgl. bijvoorbeeld W.L. Tukker e.a., *De religie van het belijden*, Kampen 1973.
- 11 Tijdens de eerder dit jaar gehouden gemeenteraadsverkiezingen presenteerde André Rouvoet de ChristenUnie ergens met een mijns inziens mooie zinswending als een 'uitgesproken christelijke' partij.

"TEGEN DE UTOPIE - HET EVANGELIE!"

MR. G. GROEN VAN PRINSTERER LEZING 2006

Dinsdag 30 mei aanstaande hoopt prof.dr. G.C. den Hertog de *Mr. G. Groen van Prinsterer lezing 2006* te verzorgen.

Vanaf 19.30 uur bent u welkom, aanvang 20:00.
Plaats: stadskasteel Oudaen, **Utrecht** (Oudegracht 99, www.oudaen.nl).

De Bijbel als inspiratiebron voor politiek

Door drs. Cees Stavleu, als auteur van de Studiebijbel Oude Testament verbonden aan het Centrum voor Bijbelonderzoek te Veenendaal en daarnaast predikant van de Vrije Evangelische Gemeente te Bennekom

Voor een christen staat de belijdenis dat Jezus Heer is centraal in zijn leven. Om vorm te geven aan Zijn heerschappij functioneert de Bijbel voor hem als gezaghebbend richtsnoer. De vraag is echter hoe het gezag van de Schrift vorm krijgt. Kunnen we voorschriften uit de Bijbel lukraak overnemen en toepassen op concrete situaties of worden we geroepen dit anders te doen? Kunnen we misschien aantonen dat we te maken hebben met een creatief proces, waarin grondregels worden toegepast op concrete situaties? In deze korte schets zal worden nagegaan hoe hermeneutisch de Bijbel zelf met de wetten omgaat.

Wetgeving in de Pentateuch

Een centraal thema in de wetgeving is de wet die gegeven wordt op de Sinai. Aan de hand van de teksten over de verbondssluiting zal enige aandacht worden besteed aan Bijbelse ethiek.

De verbondssluiting (Exodus 19-24)

De kern van de wet wordt gevormd door de Tien Geboden (Ex.20:1-17). Wanneer het volk zich niet aan deze regels houdt, kan de heerlijkheid van God niet in hun midden blijven en zal het volk ophouden te bestaan. Overigens is een tweedeling in de Tien geboden aanwijsbaar: regels voor de relatie met God (Ex.20:3-11) en regels voor de relatie tot de naaste (Ex.20:12-17).

Het gedeelte na de Tien Geboden (Ex.20:22-23:33) staat bekend als het bondsboek. Hierin worden de regels van de Tien Geboden toegepast op concrete situaties. Deze toepassing leidt tot een aantal opmerkelijk radicale regels. Er wordt bijvoorbeeld gesproken over Israëlieten die door schulden tot slavernij vervallen (Ex.21:1-11). In tegenstelling met wat toen gebruikelijk was, werden veel rechten geschonken aan slaven. Eveneens is er oog voor vreemdelingen, wees en weduwen (Ex.22:21-22). Het gebod van het sabbatsjaar en de wekelijkse sabbat houdt tevens in dat

er ruimte komt voor de onderdrukten: op sabbat kan het vee en de arbeider rusten en op sabbatsjaar mogen de armen nemen van het land wat ze willen (Ex.23:10-12). In het bondsboek worden de wetten van God op een bijzondere wijze geconcretiseerd, zodat er een land ontstaat dat zich van alle andere landen onderscheidt.

Wie oog heeft voor de wetmatigheden van de schepping en leeft vanuit de wet, handelt wijs.

Wat daar eveneens opvalt, is dat er rekening wordt gehouden met de gebrokenheid van de schepping en dat wegen worden gezocht om, ondanks de beperkingen, Gods wil zo optimaal mogelijk zichtbaar te maken. Een sterk voorbeeld hiervan is de tekst waarin een Israëliet de os of de ezel van degene die hij haat moet terugbrengen naar zijn heer (Ex.23:4,5). Natuurlijk is het niet goed dat haat bestaat onder Israëlieten, maar het voorkomen ervan is onvermijdelijk. Negatieve gevoelens verdwijnen niet zomaar. Hiermee houdt God rekening en aanvaardt Hij de mens in zijn innerlijke processen. Gelijktijdig mag iemand zich niet laten verteren door deze gevoelens en moet hij wegen zoeken om Gods liefde zo optimaal mogelijk tot uiting te laten komen.

Uit de in het bondsboek getoonde zaken komen enkele aspecten naar voren die kenmerkend zijn voor de oudtestamentische ethiek in algemene zin.

Gods heerlijkheid moet in het heiligdom blijven

De wetgeving is in hoge mate gericht op het behoud van de heerlijkheid van God in het heiligdom. Gods aanwezigheid geldt als voorwaarde voor het voortbestaan van de Israëlieten. Om zijn blijvende aanwezigheid te waarborgen moet een 'beschermende gordel van reinheid en heiligheid' rond de heerlijkheid van de HERE worden gelegd, waardoor duidelijk wordt dat Hij onderscheiden is van de wereld van zonde en dood. In de eerste plaats betekent dit dat heilige ruimtes worden gecreëerd door de oprichting van de tabernakel. Speciale heilige personen als de Leviëten, priesters en hogepriesters worden aangewezen. De Israëlieten moeten zich door toestand van reinheid onderscheiden van de andere volken. Daarnaast zorgen

speciale handelingen en heilige tijden mede voor het behoud van Gods heerlijkheid. De wetgeving inzake de tabernakel (Ex.25-31; 35-39) spreekt over de oprichting van de heilige plaats en de instructies over de offerwetgeving duiden aan hoe God benaderd moet worden (Lev.1-7; 16). Het volk heeft de verantwoordelijkheid om rein (Lev.11-15) en toegewijd (Lev.18-25) te leven. Soms kijken we op van de wrede wetten die gegeven worden (Lev.18, 20). We dienen echter te beseffen dat deze zijn gegeven met het oog op het behoud van de heerlijkheid van de HERE.

De regels zijn herleidbaar tot grondprincipes

In de wet zien we dat de regels herleidbaar zijn tot een aantal basisprincipes. Het is treffend om te zien hoe de oproep tot naastenliefde al voorkomt in Lev.19:18b. In het boek Deuteronomium wordt de wetgeving herleidt tot het beginsel God boven alles lief te hebben (Deut.6:5). Al in de Tien Geboden zijn we een tweedeling tegengekomen tussen wetten betreffende de liefde voor God en die tot de naaste. Op verschillende plaatsen in de Bijbel zien we hoe de Tien Geboden vorm krijgt in onze weerbarstigste werkelijkheid. Een verdere uitwerking van de decaloog treffen we tevens aan in de zeer uitgebreide wetstekst in Deuteronomium (Deut.12-26): de Tien Geboden worden op veel complexe levenssituaties toegepast.

We zien dat openheid naar God toe eveneens leidt tot openheid naar de wereld.

De wijsheid: vermogen van toepassing van Gods wet

In het vorige gedeelte hebben we gezien dat de basisregels van de wet zich laten toepassen op veel situaties. Het boek Spreuken gaat in op de wijsheid als vermogen om de wet toe te passen op allerlei situaties in het leven. Het uitgangspunt voor het verkrijgen van wijsheid is de vreze des HEREN, de diep ingesleten liefde tot God (Spr.1:7). Een gelovige krijgt opdracht de werkelijkheid nauwgezet te observeren. Wie oog heeft voor de wetmatigheden van de schepping en leeft vanuit de wet, handelt wijs. De les van het Spreuken is dat een gelovige liefde moet hebben voor God en dat hij de wetmatigheden van de schepping grondig dient te kennen. Met een vroom hart en met ogen die open staan voor de wereld, zal hij onherroepelijk wijs handelen. We zien dat openheid naar God toe eveneens leidt tot openheid naar de wereld: de schepping is geen ding dat wordt beheerst, maar iets dat door de wijze wordt geobserveerd en gediend.

Het Nieuwe Testament

Zojuist zijn enkele grondlijnen geschetst voor het handelen van de gelovigen in het Oude Testament. In het Nieuwe Testament treden we in een andere situatie.

Een principieel verschil tussen het Oude en Nieuwe Testament is dat de heerlijkheid van God zich niet meer bevindt temidden van een natie. Gods Geest woont in de gemeente en in de individuele gelovigen. Hierdoor krijgt het koninkrijk van God in het Nieuwe Testament een geheel andere gestalte: Gelovigen die de Geest hebben ontvangen leven als 'tempels van de Geest' in een seculiere Romeinse omgeving. Daarbij hebben christenen de roeping om alle mensen tot discipelen van Jezus te maken. Dit betekent dat zij zich niet moeten terugtrekken uit de maatschappij, maar dat zij daarin getuigend moeten optreden. In het debat dat gelovigen voeren, kunnen de sociale regels uit het Oude Testament of de bergrede een belangrijke rol spelen. Een christen mag in het debat in ieder geval niet op grond van Lev.18 en 20 de doodstraf verdedigen, want die diende om de heerlijkheid van God te behouden.

De positie van Christenen in deze tijd

Tenslotte trekken we enkele lijnen door naar onze tijd. Het is duidelijk dat ook wij als gelovigen, die de geest hebben ontvangen, staan in een seculiere wereld. Er bestaat geen land dat de heerlijkheid van God in haar midden heeft en daarom hoeven niet allerlei oudtestamentische wetten te worden nageleefd. Wel dienen we de grote rijkdommen van de Schrift bloot te leggen en relevant te maken voor onze tijd. Daartoe is het van groot belang de Schrift op een hermeneutisch verantwoorde wijze te lezen en toe te passen: met begrip voor de context moet de Bijbel worden gelezen en toegepast. Wie contextueel leest zal steeds opnieuw moeten zoeken naar de grondregels van de Schrift. Wie de Bijbel in zijn meest essentiële vorm ontdekt, kan de boodschap ook toepassen. Dit pleit tegen biblicisme en letterknechterij. Tenslotte nog een opmerking over het luisteren naar verschillende theologische tradities: in de praktijk zijn de verschillen vaak te verklaren uit de context van waaruit de theoloog kijkt. Het zou in dit opzicht de moeite waard zijn een gereformeerd denker als Groen van Prinsterer te plaatsen naast een dopers theoloog als Yoder. Bij Groen van Prinsterer zijn sterk conservatieve elementen aanwijsbaar: de staat als instelling van God moet worden geëerbiedigd. Bij Yoder ligt veel meer accent op het kruis dat functioneert als het 'tegenover' van menselijke structuren. Deze twee benaderingen sluiten elkaar niet uit, maar vullen elkaar aan. De ChristenUnie zou zeer wel kunnen functioneren als een platform dat beide benaderingen samenvoegt. Deze pluriformiteit vormt een stimulans tot creatief denken over de toepassing van Bijbelteksten op de praktijk. Zo ontstaat bijvoorbeeld enerzijds aandacht voor het gezin als instelling van God en anderzijds bestaat ruimte voor maatregelen die mensen kan bevrijden uit knellende gezinsstructuren. Een christen verdedigt het gezin en loopt voorop in het verzet tegen misbruik en mishandeling binnen families.

Over de grondslag van de ChristenUnie

Ontspannen jezelf blijven

Door Ad de Bruijne, universitair docent ethiek aan de TU Kampen (Broederweg)

In dit artikel maak ik op verzoek van de redactie enkele opmerkingen over de grondslag van de ChristenUnie. Deze grondslag bindt de partijleden aan de klassieke belijdenisgeschriften uit de Reformatie. Is dat persé nodig? Zou het ook anders kunnen? Hebben we als politieke partij niet genoeg aan de Bijbel alleen? Die vragen leven niet voor niets. In de ChristenUnie participeren ook evangelische christenen. Voor hen levert deze verwijzing naar de gereformeerde confessie op z'n minst spanningen op. En buiten de ChristenUnie sympathiseren nog meer niet-gereformeerde christenen (zoals rooms-katholieken) met de partij. Zij willen of kunnen met de bestaande grondslag geen lid worden.

In dit artikel pleit ik ervoor de binding aan de confessie in de grondslag te laten staan. Maar mijn argumenten daarvoor dragen een ander karakter dan meestal het geval is.

Het betrekkelijke van een politieke partij

Wie op bovenstaande vragen antwoord geeft, moet zich realiseren dat daarbij allerlei onderliggende overtuigingen een rol spelen. Vaak blijven zij onder de oppervlakte, maar ze bepalen het kader waarbinnen iemands visie zich vormt. Dat is ook bij mij het geval. En ik realiseer mij dan ook dat het antwoord dat ik zal geven, samenhangt met enkele opvattingen die binnen de ChristenUnie geen gemeengoed zijn. Ik hoop ze in een ander verband uit te werken.¹

Voor mij is een christelijke politieke partij een relatief instrument, met voordelen en nadelen. Ik neem dan ook afstand van de principiële manier waarop christelijke politieke partijvorming in onze traditie vaak is benaderd. Anders dan Kuyper en zijn nazaten beschouw ik een politieke partij niet als een gestalte van Gods koninkrijk. Het

gaat niet om een stukje nieuwe samenleving waarmee christenen sanerend de oude samenleving binnendringen. En anders dan bij velen binnen het vroegere GPV zie ik een politieke partij ook niet als de verlengde arm van de kerk in haar roeping in de wereld. Ik vind het zelfs schadelijk dat gereformeerde christenen tussen de kerk en de wereld een heel netwerk van organisaties hebben opgebouwd met zulke pretenties.² Als gevolg daarvan hebben wij onbedoeld meegewerkt aan het typisch liberale streven om de kerk zelf onschadelijk te maken door haar in de privé-sfeer of hoogstens in een eigen kring binnen de werkelijkheid op te sluiten. Tegelijk ontstond daarmee een overschatting van het belang van christelijke politiek als één van de hoofdgestalten om binnen de publieke samenleving de zaak van Gods koninkrijk te dienen.

Ik neem (...) afstand van de principiële manier waarop christelijke politieke partijvorming in onze traditie vaak is benaderd.

Volgens mij volgt uit de Bijbel dat de kerk zelf een directe roeping in de samenleving en ten opzichte van de politiek heeft. Zij moet naar beide toe missionair, getuigend, uitnodigend en confronterend optreden. Zij heeft tegelijk de roeping diaconaal dienend te zijn in haar omgeving, ook in de samenleving en ook ten opzichte van de overheid (al was het alleen maar door haar voorbede). Christelijke organisaties mogen geen filters worden die het contact tussen kerk en wereld indirect maken.

Nuttig geschenk

Stel ik mij hiermee dan alsnog achter de doorbraakgedachte van na de Tweede Wereldoorlog?³ Helemaal niet. Deze wees christelijke politieke partijvorming principieel af. Ik vind haar waardevol, mits wij daarvoor praktische argumenten aanvoeren en onhoudbare principiële verhalen prijsgeven. Maar zo zie ik een christelijke partij dan ook voluit als een geschenk van God dat van veel nut mag zijn.

Het vormen van politieke partijen is een typisch negentiende-eeuws verschijnsel. Voor die tijd werd de representatie binnen een democratie anders geregeld. En sommige analyses suggereren dat wij binnenkort misschien het einde meemaken van partijen in de klassieke vorm omdat

zich een meer flexibele en incidentele vorm van representatie aandient.⁴ In al die systemen kunnen christenen participeren. Je moet daarbij onderscheid maken tussen de missionaire en diaconale publieke (ook politieke) roeping van de kerk én het feit dat een christen ook gewoon deel moet uitmaken van de samenleving. Christenen zitten in bedrijven, participeren in de handel, verrichten wetenschappelijk onderzoek, doen mee in buurtgemeenschappen, geven les op scholen, etc. Zo nemen christenen ook deel aan de politieke deliberatie.

Op al die fronten moeten christenen hun roeping tot naastenliefde concretiseren door zo goed mogelijk bij te dragen aan het 'gedeelde goed' dat in zo'n stukje menselijk samenleven aan de orde is. Daarbij zal je bijdrage ook inhoudelijk gestuurd worden door je kennis van God en van Zijn werken en woorden. Soms wordt nadrukkelijk rekenschap gevraagd en dan moet je expliciet getuigen. Soms sta je voor nood bij iemand met wie je samenwerkt en dan moet je diaconaal optreden. Maar het doel van je participatie is niet het invullen van de opdracht van de kerk tot getuigen of tot dienstbetoon. Het doel is het concretiseren van de christelijke naastenliefde door mee verantwoordelijkheid te dragen en de goede orde rond dat stukje samenleving te helpen dienen. De directeur doet dat door zijn bedrijf goed te leiden en de politicus door de samenleving zo leefbaar, rechtvaardig en gezond mogelijk te houden.

Christelijke organisaties mogen geen filters worden die het contact tussen kerk en wereld indirect maken.

Deze politieke verantwoordelijkheid kan ook worden ingevuld in een ander systeem dan dat van politieke partijen, zoals christenen uit verleden en heden laten zien. En zelfs als er wel politieke partijen bestaan, is het niet principieel verkeerd wanneer christenen participeren in niet-christelijke partijen. Misschien toon je daarmee geen goed inzicht in de actuele situatie. Maar dat is dan een toepassingszwakte en geen ontrouw aan een rechtstreeks Bijbels gebod. Persoonlijk geloof ik dat God ons met een christelijke politieke partij een unieke kans geeft om onze christelijke verantwoordelijkheid in het Nederland van vandaag in te vullen.

Grondslagdiscussie principieel?

De overtuiging uit het voorgaande is van belang voor de manier waarop je nadenkt over de grondslag van de ChristenUnie. Als deze partij rechtstreeks verbonden zou zijn aan de kerk of een gestalte zou vormen van het koninkrijk van God, zou de bezinning over de grondslag een principieel karakter moeten dragen. Maar als het gaat om een tijdgebonden manier om je christelijke verantwoordelijkheid in te vullen, hoeft die bezinning niet zo

geladen te zijn.

Daar komt bij dat het denken in termen van 'grondslag' of 'basis' ook op zichzelf niet persé Bijbels noodzakelijk is. In de afgelopen jaren heeft bezinning plaatsgevonden op de manier waarop christelijke organisaties hun identiteit uitdrukken en bewaren.⁵ Daaruit blijkt dat er naast een 'grondslagmodel' ook andere vormen bestaan. Bovendien heeft het opereren met een 'grondslag' of 'basis' vaak te maken met wat 'funderingsdenken' genoemd wordt. Dan sluipt daarin gemakkelijk een mechanisme waarin je zelf je gezamenlijke identiteit wilt beheersen en beveiligen. Maar ook met een doortimmerde grondslag kan er inhoudelijk veel mis gaan. Doorslaggevend voor christelijke identiteit bij het opereren in de samenleving is Gods voortgaande leiding. Daarbij kan Hij onze 'grondslag' gebruiken, maar Hij leidt ook met andere middelen.

Persoonlijk geloof ik dat God ons met een christelijke politieke partij een unieke kans geeft om onze christelijke verantwoordelijkheid in het Nederland van vandaag in te vullen.

Om deze redenen zie ik de discussie over de grondslag van de ChristenUnie als een vooral praktische kwestie. In de kerk of in direct kerkelijk werk binnen de samenleving sta ik voor de gereformeerde belijdenis. Maar bij een politieke partij werkt het voor mij indirecter, zoals ook in andere samenlevingsverbanden. Mijn visie ontstaat dan ook niet door een relativiserende visie op de belijdenis, maar door een andere kijk op politiek. Op zulke praktische gronden concludeer ik echter wel dat de verwijzing naar de gereformeerde confessie in de basis van de ChristenUnie moet blijven staan.

De Bijbel alleen?

In de eerste plaats vind ik het alternatief dat vaak gesuggereerd wordt naïef en onhoudbaar. Volgens sommigen is de Bijbel alleen wel genoeg. 'De Bijbel alleen' is echter zelf al een belijdenis. En dit 'sola scriptura' vormt een kern in de gereformeerde confessie. De Reformatoren weerspraken daarmee de roomse visie dat het leergezag van de kerk de Bijbel moet aanvullen én de doperse stelling dat de Geest van God buiten de Bijbel om doorgaat met openbaren. Daarmee wordt in de eerste plaats duidelijk dat de ChristenUnie met zo'n alternatieve grondslag nog steeds problemen zou moeten hebben met de toelating van sommige rooms-katholieke en evangelische christenen. In de tweede plaats laat het zien dat er rond zo'n gereduceerde basis onmiddellijk interpretatieproblemen rijzen. Kennelijk verstaan gereformeerden onder 'de Bijbel alleen' iets anders dan sommige anderen. Als wij één ding van de moderne hermeneutische bezinning kunnen leren, is het wel dat wij de Bijbel allemaal gebruiken binnen al bestaande kaders. Ook gemeenten die geen schriftelijke

confessie kennen, hanteren de Bijbel in verbinding met een aantal vaststaande overtuigingen en praktijken. De vraag is niet of er rond de Bijbel zo'n bedding bestaat, maar in welke bedding je staat. Die bedding bepaalt voor een groot deel je identiteit.

Voor die nadere invulling van de binding aan de Bijbel bestaan meerdere mogelijkheden, die een politieke partij ontspannen mag overwegen.

Op basis van 'de Bijbel alleen' blijken christenen het overtal van zaken oneens te blijven. Tot die zaken hoort ook de visie op politiek en op de invulling van christelijke politieke verantwoordelijkheid. Er zijn veel christenen die ik hartelijk herken in de gemeenschap met Christus en met wie ik 'de Bijbel alleen' als belijdenis deel. Maar sommigen van hen menen dat je als christen buiten de politiek moet blijven. Anderen zien politiek als manier om de christelijke belangen veilig te stellen. Weer anderen benaderen politiek als een instrument om te getuigen of om hulpverlening te organiseren. Met hen zou ik in politiek verband niet graag optrekken. En als zij als gevolg van een opener grondslag binnen de ChristenUnie de

overhand zouden krijgen, zou ik die partij verlaten. De ChristenUnie kan niet zonder een verdere invulling van 'de Bijbel alleen'. Zij moet duidelijk maken hoe zij zich aan de Bijbel bindt en hoe zij deze toepast op de politieke werkelijkheid.

Identiteit is niet maakbaar

Voor die nadere invulling van de binding aan de Bijbel bestaan meerdere mogelijkheden, die een politieke partij ontspannen mag overwegen. Het opnemen van de belijdenis van de kerken uit de Reformatie in een grondslag vormt slechts één daarvan. Tegelijk vorm je geen identiteit achter je bureau. Zij is niet maakbaar. Identiteit is een historische categorie. Zij is in beweging en kan veranderen. Maar als dat de vorm aanneemt van een abrupte breuk met de bestaande en gegroeide identiteit, is er sprake van revolutie. Het gevolg daarvan is het verlies van de bestaande samenbinding. Veel orthodoxe christenen zijn op dit punt erg modernistisch. Zij zien een probleem en stampen een theoretische oplossing uit de grond. Zo zou ik ook een radicale wijziging van de bestaande grondslag van de ChristenUnie interpreteren. In theorie is misschien een kloppend geheel te formuleren, maar voor de praktijk kan het funest zijn. Wij moeten ons realise-

ren dat dit soort grondslagdiscussies al tientallen jaren gevoerd zijn. Nog in 1998 stonden binnen het toenmalige GPV twee stromingen tegenover elkaar. Met name bijdragen van Kars Veling hebben veel betekend om mensen toch mee te krijgen in de nieuwe ChristenUnie. Want hij verbond een blijvend confessioneel kader met een meer ontspannen omgang met bepaalde verschilpunten onder christenen.⁶ Zouden wij nu alsnog breken met dat confessionele kader, dan blazen we de sindsdien gegroeide samenbinding van binnenuit op.

Invoegen in de bestaande identiteit

Dat betekent niet dat er volgens mij binnen de ChristenUnie geen ruimte bestaat voor bepaalde evangelische of rooms-katholieke christenen. Het gaat immers niet om instemming met de grondslag van de kerk maar om het invoegen in een door de gereformeerde confessie bepaalde politieke identiteit. Zulke potentiële leden moeten dan echter wel meer herkennen dan enkele politieke items waarmee zij het eens zijn. Zij moeten meer met de partij willen dan een platform delen om conservatieve normen en waarden in de Nederlandse samenleving te bevorderen. Er moet een herkenning zijn van de basisstructuren van het christelijke politieke denken en optreden zoals deze in de traditie van de ChristenUnie gegroeid zijn.

Daarom zou ik het toejuichen als de ChristenUnie nog nadrukkelijker dan nu in haar grondslag een politieke toespitsing wist te geven van deze door de gereformeerde confessies gekleurde identiteit.

Nu zijn deze basisstructuren niet zomaar gegroeid. Er bestaat een lijn naar de gereformeerde confessie waarvan de partij altijd uitging. Dat betekent niet dat elk afzonderlijk leerstuk uit de belijdenis direct politiek relevant is. Er zijn in het verleden pogingen gedaan om dat te bewijzen.⁷ Maar zonder dat ik dat hier kan uitwerken, vind ik deze vaak geforceerd. In het uiteindelijke politieke resultaat speelt meer mee dan de belijdenis. En vanuit die belijdenis zou je politiek gezien op concrete punten best anders kunnen uitkomen. Toch kun je de gegroeide politieke identiteit ook niet zomaar losmaken van de belijdenis. De invloed bestaat in een diepere laag. De gedeelde belijdenis heeft geleid tot een manier van omgaan met de Bijbel en van het staan in de wereld die mensen ook politiek samenbindt. Wil je die politieke traditie echt voortzetten, dan moet je niet op een constructivistische manier breken met een van de belangrijkste realiteiten die haar vormde.

Ook van niet-gereformeerden mag daarom loyaliteit aan deze grondslag worden gevraagd. Dit roept voor henzelf spanning op. Maar die spanning is niet ondraaglijk. De ChristenUnie bleek immers geen kerk of stukje koninkrijk. Je hoeft je niet in je geweten aan elk onderdeel van de

gereformeerde confessie gebonden te weten. Je stemt in met de politieke identiteit van de ChristenUnie en respecteert daarom ook deze factor uit haar grondslag, die deze identiteit vormde en nog steeds voedt.

Politiek toespitsen

Politieke identiteit mag in beweging zijn. Daarom zou ik het toejuichen als de ChristenUnie nog nadrukkelijker dan nu in haar grondslag een politieke toespitsing wist te geven van deze door de gereformeerde confessies gekleurde identiteit. Zo'n toespitsing zou een uitwerking zijn van de benadering van Bijbel en christelijk leven die in de confessie meekomt, een soort 'politieke belijdenis'. Zo'n toespitsing van de geloofsinhoud op een punt treffen wij ook aan in het derde belijdenisgeschrift uit de Reformatie, de Dordtse Leerregels. Wat daarin gebeurt rond de thematiek van vrije wil en goddelijke genade, zou vandaag wel eens nuttig kunnen zijn bij de urgente vragen van de christelijke roeping in een niet meer christelijke samenleving met een seculiere overheid. Het zou prachtig zijn als meerdere kerken en gemeenten samen tot zo'n verdiept en uitgewerkt inzicht konden komen. Daarbij zou de ChristenUnie kunnen aansluiten. Maar zolang dit er niet in zit, kan de ChristenUnie ook zelf stappen zetten op deze weg. Zij zou haar gegroeide identiteit daarmee niet ontkennen maar juist creatief voortzetten. Ik verwacht dat het met zo'n toespitsing gemakkelijker wordt om na te gaan of mensen van buiten echt bij de identiteit van de ChristenUnie passen. Het zou ook de onontkoombare spanning bij henzelf en in de partij, vanwege het feit dat de confessie niet zonder meer wordt onderschreven, draaglijker maken. Wat wel kan worden onderschreven, krijgt immers een duidelijker politiek profiel en wordt daarmee ook beter toetsbaar.

1 Mijn visie is beïnvloed door de Anglicaanse ethicus Oliver O'Donovan, hoewel ik in de praktijk anders uitkom (*The Desire of the Nations, Rediscovering the roots of political theology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996; *The Ways of Judgment, The Bampton Lectures*, 2003, Grand Rapids, Cambridge, 2005; William B. Eerdmans Publishing Company).

2 C.J. de Ruijter sprak al jaren geleden kritisch van een 'erf' rond de kerk.

3 Zie bijvoorbeeld: Martien E. Brinkman, *De theologie van Karl Barth: dynamiet of dynamo voor christelijk handelen, De politieke en theologische controversen tussen nederlandse Barthianen en Neocalvinisten*. Baarn: Ten Have, 1983.

4 Bernard Manin, *The Principles of Representative Government*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

5 Govert Buijs e.a., *Wat je zegt, ben je zelf. Identiteit en christelijke organisaties*, Zoetermeer: Boekencentrum/ Barneveld: De Vuurbaak, 2003, 9 e.v. (Buijs). 46 e.v. (Groen). 57 e.v. (Hoogland). 71 e.v. (Tromp).

6 K. Veling, L. Bezemer, *De toekomst van christelijke politieke samenwerking, twee visies*, Amersfoort: Groen van Prinsterer stichting, 1998.

7 L. Bezemer e.a., *Krachtige belijning, Over de betekenis van de belijdenis in de politieke praktijk*, Bijlage bij Ons Burgerschap (dec 1995), Amersfoort: GPV, 1995; B.P. Hagens, *Confessie of champagne, Over confessionele politiek*, Bedum: Woord en wereld, 1994; A. Noordergraaf, *Meer dan een formule, De betekenis van de gereformeerde grondslag voor christelijke organisaties*, Kampen: Kok, 1983.

Niet bij Bijbel alleen...

Door dr. Everard de Jong, hulpbisschop van Roermond

Mijn bewondering voor de ChristenUnie wil ik niet onder stoelen of banken steken. De manier waarop deze partij vanuit een christelijk fundament politiek bedrijft, is verfrissend, tot denken aanzettend en inspirerend. Bij haar christelijke uitgangspunten heb ik echter de volgende bedenkingen.

Bijbel en politiek

Is de Bijbel alléén voldoende als fundament van, het denken in, en het handelen van een christelijk politieke partij? Uiteraard is voor de Katholieke Kerk de Bijbel Gods eigen Woord, dat de leidraad is voor heel ons leven, ook het politiek-maatschappelijke! Politiek is onderdeel van ons menszijn, en ons menszijn is van Christus, die ons via de Heilige Schrift woorden van eeuwig leven meedeelt. De concrete naastenliefde en solidariteit, de persoonlijke en sociale rechtvaardigheid en de ware vrijheid waartoe God ons via zijn Woord oproept, zijn niet alleen heilzaam voor de christenen die erin geloven, maar ook voor degenen die door mensen die leven en werken vanuit deze christelijke inspiratie worden bestuurd, ook als ze er andere godsdienstige meningen op na houden. Het is daarom uitermate terecht dat er christelijke partijen zijn, die zich in hun maatschappelijke idealen, in hun waarden en normbesef en hun politieke handelen laten inspireren door wat de Heilige Geest via dat Woord tot ons zegt. Maar deze laatste zin duidt meteen op een grote moeilijkheid bij de stelling. Er zijn meerdere christelijke partijen. Waarom is de SGP anders dan de ChristenUnie en het CDA?

de leiding van de Kerk staat niet tegenover de persoonlijke inspiratie die gelovigen ontvangen (...) maar is eraan complementair.

Allereerst omdat dat Woord blijkbaar niet zo eenduidig is als in de vraagstelling wordt voorondersteld. "Elke ketter heeft zijn letter" is een uitdrukking die zowel bij protestanten als katholieken gebruikt is. Wat wil God

ons concreet hier en nu via de Bijbel zeggen? De vooronderstellingen bij het lezen van de Schriften zijn vaak zo divers - waardoor de uitleg zo verschillend is - dat er voor de één andere dingen lijken te staan dan voor de ander. De Katholieke Kerk kent daarom naast de Heilige Schrift ook de traditie en het leergezag. Beide helpen zowel om te bepalen welke Schriften inderdaad van God zijn ("canoniek"), als om dat Woord op een authentieke wijze te verstaan.¹ Beide onder het Woord staande, leggen ze dat Woord gezagvol uit.

Meer filosofisch gezegd: elk geschrift heeft een bepaalde interpretatie nodig, die niet helemaal in dat geschrift zelf te vinden is. Alleen al de betekenis van Hebreeuwse en Griekse woorden vindt men niet in de Bijbel zelf, maar in een woordenboek. Nog veel spannender wordt het als er vragen aan de orde komen die fundamenteel ethisch zijn: hoe staat God tegenover abortus en euthanasie, het homohuwelijk, IVF, biotechnologie, pornografie, drugs, kernenergie, milieu, dierenleed, democratie, etc.? Veel van die vragen staan niet zo maar kant en klaar beantwoord in de Bijbel. Er is dus autoritatieve uitleg nodig, die vanuit dezelfde Geest als waarmee de Heilige boeken zijn geschreven de ware zin van Gods Woord kenbaar maakt. De Schrift en de uitleg zijn wederzijds op elkaar aangewezen, ze kunnen niet los van elkaar bestaan.

Vervolgens zijn in de Bijbel bepaalde dingen tijdgebonden, en andere niet. Ook zijn sommige uitspraken van Jezus op slechts bepaalde personen van toepassing, en andere op iedereen. Hoe maken we daar een onderscheid tussen? Dat kan alleen maar door een instantie die door Gods Geest geleid wordt, waarvan de Katholieke Kerk gelooft dat dat (volgens de Schrift!) de bisschoppen zijn, onder leiding van de paus, de opvolger van Petrus. Deze instantie, de leiding van de Kerk, staat *niet tegenover* de persoonlijke inspiratie die gelovigen ontvangen via persoonlijke bijbellezing, maar is eraan *complementair*. Zo gauw als er twee mensen samenleven, spreekt God immers ook tot ons samen, zoals Hij (via profeten) altijd tot het Joodse volk als geheel heeft gesproken. Er is een minimum aan gemeenschappelijke uitleg noodzakelijk om samen onder dat Woord te staan. Die uitleg kan niet democratisch worden gevonden, daar dan het Woord uiteindelijk zijn gezag verliest. God zelf moet achter de autoriteit staan van de authentieke uitlegger. En dat wordt volgens katholieken bevestigd in de Schrift, als Jezus Petrus de opdracht geeft om zijn Kerk te leiden. Ook is het vaak niet vanuit de Bijbel duidelijk welke

Bijbelse woorden wanneer moeten worden toegepast. Wanneer geldt “Doet uw werken niet voor het oog van de mensen” en wanneer “Zet uw lamp niet onder de korenmaat”? Gods Woord wordt altijd gesproken in een concrete situatie. Wie bepaalt wanneer welk woord op welke situatie van toepassing is? Uiteraard moeten politici dat voor zich en samen proberen te achterhalen, maar we zullen moeten toegeven dat hulp vanuit de Kerk daarbij onontbeerlijk is.

Ik persoonlijk zou het erg op prijs stellen als ook katholieken actief lid van de ChristenUnie zouden kunnen zijn.

Er is uiteraard nog een andere moeilijkheid. Men kan zich in de politiek, net zomin als in vele andere facetten van het leven, niet alleen op het Woord Gods baseren. Immers, van politici wordt verwacht dat ze oplossingen voor sociaal-economische problemen aanleveren die niet via dat Woord te vernemen zijn. God vertelt in zijn Schriften niet concreet wat de beste manier is om files te vermijden, op welke wijze burgemeesters moeten worden aangesteld, hoe de drugsoverlast moet worden aangepakt of de zorg-

verzekering moet worden georganiseerd, welke brandveiligheidseisen moeten worden gesteld en hoe hoog de salarissen van parlementariërs moeten zijn (hoewel er genoeg aanwijzingen worden gegeven om daar een heel eind mee te komen, zoals Jezus' oproepen tegen het individualisme). Er is dus naast een begrijpen van en handelen vanuit christelijke Bijbelse principes een politieke professionaliteit nodig, die aan dat christelijk handelen handen en voeten kan geven.

Voor katholieken is het vanzelfsprekend dat de Bijbel dus niet genoeg is om politiek te handelen volgens Gods wil.

Katholieken en de ChristenUnie

Welke consequenties heeft deze benadering voor de ChristenUnie? Zou iedereen die zich onder het gezag van de Bijbel als Gods Woord stelt zonder nadere voorwaarden actief lid moeten kunnen zijn van de ChristenUnie? De voorgaande paragraaf sluit een positief antwoord op deze vraag uit. Immers, de interpretaties van hetzelfde Woord van God kunnen zodanig uiteenlopen, dat christenen geen lid zullen worden van één partij. Het onderschrijven van een helder partijprogramma, vastgelegd in een actueel kaderdocument, is onontbeerlijk. Dit document hoeft echter niet te bestaan in de Drie Formulieren van Eenheid. Liever niet zelfs. Ook zou ik nuanceringen willen plaatsen bij de stelling dat de overheid door God is gegeven. Het gezag van de overheid is natuurlijk maar van God voorzover dat gezag rechtvaardig is.

Ik persoonlijk zou het erg op prijs stellen als ook katholieken actief lid van de ChristenUnie zouden kunnen zijn. Niet alleen zijn katholieken ook christen (!), maar vanuit hun traditie en leergezag hebben ze schitterende inzichten en ervaring bij te dragen aan het concrete politieke bedrijf. De Katholieke Kerk kent zowel per bisdom, als qua wereldkerk een lange traditie van documenten die de Bijbelse grondslag van het sociaal-maatschappelijk leven interpreteren, uitwerken en toepassen op actuele zaken. Zo zijn de sociale encyclieken van de pausen van de afgelopen anderhalve eeuw een enorme bron van christelijk politiek denken geworden. Een samenvatting daarvan vindt men in het nieuwe Compendium van de sociale leer van de Kerk.²

Uiteraard zal dan een cultuuromslag bij de ChristenUnie kunnen optreden, en is het gevaar van een bloedgroepenstrijd niet denkbeeldig. Maar die laatste kan voor een groot deel voorkomen worden door leden het kaderdocument te laten onderschrijven, waarin genoeg Bijbelse principes vervat liggen om een gemeenschappelijk gedragen politiek mogelijk te maken.

¹ Vgl. *Dei verbum*, het document van het Tweede Vaticaans Concilie over de goddelijke openbaring: <http://www.stvitus.nl/concilie/>
² Pauselijke raad voor gerechtigheid en vrede, *Compendium of the Social Doctrine of the Church* (Libreria Editrice Vaticana, 2004) of *Kompendium der Soziallehre der Kirche* (Freiburg: Herder, 2006).

Alleen de Bijbel als richtsnoer voor politiek handelen

Door dr. Marcel Poorthuis, Coördinator Relatie Jodendom-Christendom aan de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht

Nadat het er een tijd lang op leek dat de christelijke inspiratie in de politiek nog slechts marginale betekenis had, is ze weer helemaal terug van weggeweest. Dit hebben we met name te danken aan de islam die op allerlei wijzen ervoor gezorgd heeft dat de religie weer als factor in de politiek wordt erkend. Soms uit defensief oogmerk is naarstig gezocht naar de Nederlandse normen en waarden. Nu is die zoektocht qua resultaat nogal tegengevallen. Dat komt omdat er twee soorten waarden zijn, die overigens beide belangrijk zijn en die ik in het vervolg open en ingevulde waarden noem.

Twee soorten waarden

Open waarden zijn bijvoorbeeld tolerantie en vrijheid van meningsuiting. Ingevulde waarden zijn bijvoorbeeld opvattingen over huwelijkstrouw, het al of niet geoorloofd achten van andere relatievormen, sociaal aanvaardbaar gedrag, enzovoort. Het ingewikkelde van de Nederlandse situatie is dat de open waarden tot het maximale zijn opgerekt en daarmee toenemend voor dilemma's zorgen: mag antisemitisme dan ook? Mag een cartoon van Mohammed dan wel? De dilemma's worden nog groter als in naam van die open waarden zelfs het goed recht op bijzonder onderwijs, het recht om de religieuze overtuiging ook in kledij vorm te geven en überhaupt het recht om religie of cultuur ook in het openbaar zichtbaar te tonen, wordt betwist. Bovendien hebben

Het ingewikkelde van de Nederlandse situatie is dat de open waarden tot het maximale zijn opgerekt en daarmee toenemend voor dilemma's zorgen.

die open waarden, tot het uiterste opgerekt, de neiging om anderen het recht te ontfangen namens hun ingevulde waarden zaken te beoordelen, politiek te bedrijven

en onderwijs in te richten. De open waarde van tolerantie dreigt door de maximalisatie om te slaan in het tegendeel: pure intolerantie jegens anderen die vanuit religieuze, ingevulde waarden politiek willen bedrijven. De intolerantie van de tolerantie: dat is wat we in Nederland in toenemende mate zien. Zo kan het verklaard worden dat het liberalisme, vanouds gekant tegen inmenging van de overheid, verwordt tot verregaande betutteling van de burger door diezelfde overheid.

Er is grote behoefte aan partijen die verder kunnen komen dan louter de open waarden oprekken totdat ze omslaan hun tegendeel.

Het hebben van ingevulde waarden en daar pal voor staan wordt in Nederland snel vereenzelvigd met vooroordeel, onverdraagzaamheid en gebrek aan politieke cultuur. Tevens wordt de scheiding tussen kerk en staat (een groot goed) verward met de scheiding tussen religie en politiek, die in een democratie helemaal niet noodzakelijk is en zelfs niet heilzaam is. Integendeel, een sterke democratie slaagt erin de verschillende religieuze en levensbeschouwelijke visies te mobiliseren in de politieke arena. Dan de bovengenoemde 'ingevulde waarden'. De Nederlandse visie op de zogeheten ingevulde waarden ontbreekt weliswaar niet, maar kenmerkend is dat het individualisme en het relativisme zo sterk zijn dat over geen enkele ingevulde waarde een consensus wordt bereikt. Gevolg is dat we wel over tal van incidenten praatgroepen en panels organiseren, maar dat er nooit een consensus of veroordeling op volgt.

Bijbel, belijdenis en politieke partij

De vraag nu of de Bijbel uitgangspunt kan zijn van een politieke partij in Nederland dient in dit licht met een volmondig 'Ja' te worden beantwoord. Er is grote behoefte aan partijen die verder kunnen komen dan louter de open waarde oprekken totdat ze omslaan hun tegendeel. Wel is er verschil tussen een kerkelijke grondslag en een politieke partij. De Bijbel zelf als grondslag vraagt om uitleg en die uitleg is onvermijdelijk zelf pluriform. Het 'Sola Scriptura' (alleen de Schrift) mag niet zo worden uitgelegd dat er telkens maar één politieke richtlijn uit zou volgen, want dat komt neer op fundamentalisme. Fundamentalisme vereenzelvigt Gods woord met de eigen uitleg en is derhalve niet iets vrooms, maar feitelijk een volstreekte ontkenning van het transcendente (dat wil zeggen de mens overstijgende en niet in bezit te nemen) karakter van Gods openbaring.

Het betekent dat er geen directe lijn kan lopen tussen Bijbel en politieke praktijk (de Bijbel is geen 'kookboek' met recepten), maar dat het debat de plaats is waar de Bijbel de overtuiging van de deelnemers beïnvloedt en hun politieke stellingnamen oriënteert. De daaruit gebo-

ren consensus is de partijlijn, Bijbels geïnspireerd, maar telkens vatbaar voor nadere invulling en bijsturing. In dat licht is het aanvullen van de Bijbel met de drie Formulieren van Enigheid, of met welke credo's en belijdenisgeschriften ook, een onjuiste keuze. Theologisch gezien mag men stellen dat belijdenisgeschriften nimmer iets toevoegen aan hetgeen de Bijbel biedt. Ze geven slechts nadere verheldering van de Bijbelse boodschap in een bepaalde tijd en dragen daarmee noodzakelijk een sterk tijdgebonden karakter. Door de belijdenisgeschriften als uitgangspunt voor de partij te nemen verwart men het kerkelijk belijden met de Bijbelse grondslag en eist men het exclusieve recht op de Bijbel door deze formulieren als de enige juiste interpretatie te willen lezen. Voeg daarbij dat enkele zinsneden uit die belijdenisgeschriften ("paapse mis als afgoderij") in een kerk desnoods nog als tijdgebonden historisch getuigenis zonder directe actuele relevantie kunnen worden geduid.

Het betekent dat er geen directe lijn kan lopen tussen Bijbel en politieke praktijk.

Een politieke partij is daarvoor echter niet de aangewezen locatie. De partij is ook niet de instantie die dient te beoordelen of de religieuze overtuiging van de leden wel voldoet: als mensen zichzelf kunnen vinden op de Bijbel als richtsnoer, ook voor het politieke handelen, is die overtuiging voldoende uitgangspunt voor lidmaatschap. Het past dan ook evenmin in een politieke context om katholieken van deelname van de partij uit te sluiten als zij zelf lid wensen te worden.

Tot slot

Om de zaak nog verder te compliceren en mogelijk het betoog alsnog onaanvaardbaar te maken: al is het mij bekend dat in streng protestantse kringen de islam geen theologische ruimte krijgt (hetgeen ik betreurt en op kerkhistorische gronden denk te kunnen weerleggen), dan nog zal de ChristenUnie sterk moeten overwegen om moslims die zich op de Bijbel als richtsnoer voor politiek handelen zouden willen beroepen (de kenner weet hoeveel daarvan met de Koran overeenkomt), als lid toe te laten. Het gaat hierbij immers niet om een strikt religieuze bekentenis (die inderdaad voor een moslim onmogelijk zou zijn), maar om een erkenning dat Bijbelse waarden in de politieke arena niet mogen ontbreken. Als testcase zou de ChristenUnie zichzelf de vraag kunnen stellen of ze joden, die in elk geval het Nieuwe Testament niet als uitgangspunt nemen, zou weren als lid.

“Politiek hoort saai te zijn”

Interview met Stefan Paas door Rob Nijhoff en Geert Jan Spijker

Stefan Paas is bekend vanwege zijn activiteiten en publicaties op het terrein van missionair werk. Momenteel is hij echter – in opdracht van het WI en de TU Kampen (Broederweg) - ook bezig met het schrijven van een boek over staat en samenleving. Vanuit een theologisch perspectief probeert hij te duiden hoe het er met Nederland voorstaat en welke rol de christelijke politiek en de kerk in onze samenleving kunnen vervullen. Een gesprek over de ziel van Nederland en over een Bijbelse visie op overheid en politiek – de politiek die de laatste tijd “veel te spannend” is.

Wat is je drive in het leven en met name in je werk?

Mijn motivatie is eigenlijk de vreugde van het leven zelf. Daarbinnen heeft ook mijn werk een plaats. Het is te vergelijken met waarom je je kinderen opvoedt. Dat doe je gewoon. Ik wil niet leven alsof alles wat ik doe een groter plan moet dienen. Ik probeer niet steeds de vraag stellen naar het nut, maar tracht de dingen die ik doe ook te beschouwen als beloning in zichzelf. Tegelijk beschouw ik mijn baan wel degelijk als een roeping. Ik merk ook dat een constante in mijn leven het uitleggen van het evangelie is, het liefst aan niet-gelovigen.

Is er een verband tussen het boek dat je schrijft en je werk als evangelist?

Jazeker, zowel als schrijver van het boek als in mijn activiteiten als evangelist ben ik op zoek naar hoe onze Nederlandse samenleving in elkaar zit. Wat zijn de schakelpunten in onze cultuur? Wat stempelt dit land? Wat vinden Nederlanders belangrijk? Met evangelisatie probeer je mensen in de samenleving te bereiken die niets of weinig met God en de kerk hebben. Om ze te bereiken moet je enigszins snappen hoe die mens en zijn samenleving in elkaar steken. In mijn boek probeer ik dat ook te onderzoeken. Eerder schreef ik 'Jezus als Heer van een plat land' waarin dit ook aan de orde kwam: in welk land leven we eigenlijk en hoe kunnen we de mensen die er leven bereiken?

Hoe karakteriseer jij onze huidige samenleving?

Nederland is altijd een land van minderheden geweest. Dat is het nu ook. Daarnaast is er een enorme hang naar consensus in ons land. Die is er al sinds de zeventiende eeuw, zoals onder meer aangetoond door de historicus Jonathan Israel in zijn boek 'The Dutch Republic'. Nederlanders zijn goed in het dempen van conflicten, al werkt dat nogal eens verstikkend voor het publieke debat. Tegelijk is er ook een groot streven naar persoonlijke vrijheid. Dat streven is zo groot dat we zelfs kunnen spreken van individuele anarchie. Maar die anarchie is juist mogelijk dankzij een strakke publieke ordening, die typisch Nederlandse regeldrift. De Nederlandse bureaucratie zorgt ervoor dat het niet uit de hand loopt met het individuele vrijheidsstreven.

Maar niet iedereen lijkt die individuele vrijheid goed vorm en inhoud te kunnen geven...

Wat we nu zien is dat er problemen optreden bij mensen die die grote mate van individuele vrijheid niet gewend

zijn en daardoor ook niet kunnen hanteren. Kijk naar de zogenaamde 'nieuwe Nederlanders', zoals Marokkaanse jongens. Zij beoordelen Nederlandse meisjes al gauw als losgeslagen en losbandig. Ze beseffen niet dat er naast hun vrijheidsbesef ook een grote mate van discipline en regulering is die mee hun gedrag stempelt. Van die combinatie van vrijheid en persoonlijke verantwoordelijkheid zijn Nieuwe Nederlanders zich niet altijd bewust. Zij missen door hun socialisatie elementen van de Nederlandse identiteit, zoals de behoefte aan discipline.

De specifieke aard en geschiedenis van Nederland spelen hier een belangrijke rol. Neem de cartoonrellen: er mogen wel grappen gemaakt worden over moslims, maar niet over joden. Hoe komt dat? Dat heeft te maken met een stuk geschiedenis, het specifieke verleden van Nederland. Je moet dat aanvoelen. Het is niet altijd uit te leggen op een rationele manier. Zoiets moet groeien.

Ook 'oude Nederlanders' lijken niet zo goed meer met hun vrijheid te kunnen omgaan. Is dat reden tot pessimisme?

Dat is inderdaad aan het veranderen en dat maakt de situatie verwarrend. Maar toch hebben degenen die hier al langer wonen meer besef van persoonlijke verantwoordelijkheid en discipline. Uiteraard zie je ook onder 'oude Nederlanders' dat niet altijd goed met de vrijheid wordt omgegaan. Tegelijk kan ik niet zeggen - en dat is ook weinig zinvol - dat het slecht gaat met onze samenleving. Er wordt bijvoorbeeld wel gezegd dat het egoïsme groeit, maar tegelijk blijft het aantal vrijwilligers op peil. Er zijn nog steeds veel behulpzame mensen in ons land. Wel is het zo dat mensen zich drukker maken dan vroeger. Ze hebben veel te verliezen, want ze bevinden zich in het 'penthouse van de behoeftepiramide' (Suzanne Piët). Ze hebben erg veel, zo niet alles, en kunnen daardoor alleen nog maar verliezen. Nederlanders zijn drukker en gejaagder geworden. De dorpse, gemoedelijke cultuur is daardoor verdwenen.

Heeft het ook te maken met een zekere ideologische stuurlaaiheid?

Het opmerkelijke is dat uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau structureel naar voren komt dat Nederlanders zelf erg vaste waarden hebben. Waar ze zich zorgen over maken is vooral de samenleving. Ze zitten niet in over zichzelf en de eigen waarden en normen, maar ze zijn somber over de moraal van anderen. Dit is mijns inziens te verklaren door de verminderde invloed van het christelijk geloof en vooral door een afnemend zondebesef. We hebben weer een robuuste zondeleer nodig. Als je weet dat ieder mens - jijzelf dus ook - zondig is, dan leer je geduld te hebben met de medemens. De christelijke religie leert je dat je zelf ook zwak en beperkt bent. Zo worden mensen aangezet niet hard en moralistisch te worden naar elkaar. Als zodanig is de christelijke zondeleer bij uitstek de motor van tolerantie in de

samenleving geweest. Overigens moeten we beseffen dat in Nederland de christelijke godsdienst regelmatig wetstische vormen heeft aangenomen.

Eigenlijk is het dus voor liberalen - die zich vaak juist laten voorstaan op hun tolerantie - erg lastig om tolerant te zijn. Of niet?

Wat we zien tegenwoordig is grofweg een driedeling in de samenleving. Er is een groep bedreigde burgers, zeg maar de Fortuyn-stemmers (30%), daarnaast een groep bezorgde burgers (40%) en tenslotte een zogenaamde 'liberale voorhoede'. Deze laatste groep is voornamelijk blank, stedelijk en seculier. Ze heeft erg veel invloed en is zeer zelfredzaam. Ze staat behoorlijk op zichzelf, is zelfs wat geïsoleerd. Dit komt doordat de leden van deze groep weinig inlevingsvermogen hebben naar de minderbedeelden in de samenleving. Andersoortige mensen komen ze namelijk niet tegen. Ze ontmoeten alleen de mensen die ze zelf opzoeken en dat zijn welgestelde, hoogopgeleide en seculiere blanken.

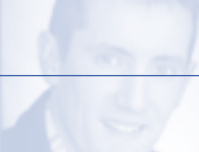
Eigenlijk is het daarom eenvoudiger om in een dorp een goede multiculturele houding te ontwikkelen dan in een stad. Met name in kleine dorpen heeft men vaak meer besef van de multiculturele samenleving dan in de grote stad. In dorpen leren mensen immers vanzelf om te gaan met conflicten met andersoortige mensen. Je kunt niet heen om de dorpsgek of 'tante Mien'. Je moet ermee leren omgaan, want je komt hen telkens weer tegen. In de stad kun je dergelijke types vermijden. Je zoekt slechts je eigen 'soort' mensen op. De liberale voorhoede heeft hierdoor weinig gevoel voor de multiculturele samenleving. Overigens wil dit niet zeggen dat deze liberalen geen hart zouden hebben voor Nederland. Ze zijn vaak zeer begaan met de samenleving.

Wat is het startpunt in de zoektocht naar goed samenleven?

Wat nodig is voor een goede samenleving is het zoeken van aardse vrede. We moeten proberen een liefde te ontwikkelen voor dezelfde dingen, om het met Augustinus te zeggen. We moeten proberen overeenstemming te bereiken in objecten van liefde. Aardse vrede impliceert een zekere uiterlijke gerechtigheid voor de samenleving die we nastreven. Hierbij moeten we niet te hooggespannen verwachtingen koesteren. We moeten de gerechtigheid niet te hooggestemd inkleuren en zeker niet utopisch gaan denken over een hemel op aarde. Het streven naar utopieën is typisch iets van de moderne tijd.

Het denken in termen van wij vs zij zal die vrede geen goed te doen.

Bij het leven in vrede past geen polarisatie. We moeten niet elkaar beledigen of in hokjes stoppen. Het wij-zij-denken is buitengewoon onvruchtbaar. Onlangs trof mij een uitspraak van Ayaan Hirsi Ali richting André Rouvoet. Ze zei: "Jouw geloof hoeven we niet meer te bestrijden."

Daarmee bedoelde ze te zeggen dat 'jullie niet meer gevaarlijk zijn'. Blijkbaar gaat mevrouw Hirsi Ali ervan uit dat er drie groepen zijn in Nederland: wij, zij (de moslims) en de al overwonnen vijand (de christenen). Maar wie is 'wij' eigenlijk? Zijn dat 'de echte Nederlanders', waaronder Hirsi Ali zelf? Wie bepaalt dat?

Deze ramkoers lijkt me niet zinvol. Je haalt er wel de kranten mee, maar we schieten er niets mee op. De vrede in de samenleving is er niet mee gediend. Het maakt de politiek wellicht spannend, maar dat is nu juist niet de bedoeling. Politiek hoort saai te zijn. Geef mij maar iemand als Donner. Het gaat in de politiek primair om bestuurlijke kwaliteit. Burgers willen in eerste instantie een stil en rustig leven. Politiek is veel te spannend de laatste tijd. Tegenstellingen moeten niet worden uitvergroot. Men moet bijvoorbeeld niet bepaalde bevolkingsgroepen een gevaar gaan noemen.

Waar haal je je visie op politiek en samenleving vandaan?

Mijn visie stamt uit een klassieke traditie waarin politiek uiteindelijk een autoriteit vertegenwoordigt en de samenleving geen belangenvereniging is. Politiek behoort niet om belangenbehartiging te gaan, maar moet het algemeen belang dienen. Dit heeft te maken met de notie

van gezag. Overheidsgezag is uiteindelijk afkomstig van God. Het komt niet uit zichzelf voort. In de christelijke traditie is altijd sterk benadrukt dat macht is gegeven. Het komt van God en daarom is de macht, de overheid aan God verantwoording schuldig. Enerzijds is dit de basis voor het respecteren en waarderen van de overheid, anderzijds geeft het ook ruimte om een kritische houding ten opzichte van die overheid aan te nemen. Deze visie op gezag impliceert dus geen slaafse gehoorzaamheid. Het maakt het gezag juist transparanter.

De christelijke visie onderscheidt duidelijk samenleving en staat. Het zijn domeinen die niet tot elkaar mogen worden herleid. Dat is erg belangrijk. Momenteel zijn er veel problemen rondom de notie van innerlijk gezag. Er is geen geloof meer dat de politiek iets vertegenwoordigt van de andere kant. Gezag is heel diffuus geworden. Seculiere visies - zoals de liberale - herleiden de staat vaak tot de samenleving, of andersom. Het gevaar ontstaat dan dat de politiek de samenleving wil scheppen of dat de politiek juist opgaat in de samenleving. In tegenstelling tot dergelijke visies is het in een Bijbelse visie mogelijk de macht tegelijk te bekritisseren én te erkennen als gezag. Dat is de winst van de christelijke traditie.

Hoe gebruik je de Bijbel om je visie te onderbouwen?

Allereerst leer ik hier van het Oude Testament, met name van de profetische traditie. Het wetslichaam houdt de samenleving (het volk) bijeen. Alle domeinen in de samenleving staan onder dezelfde wet. Dit geeft eenheid en samenhang. Je ziet het bijvoorbeeld bij Ruth: iedere vreemdeling die God wil dienen is welkom. Tegelijk gold toen: iedereen die God niet dient, is niet welkom. Een mooi voorbeeld biedt het verhaal van Achab en Naboth: de vorst heeft gezag, maar het volk en de profeten hebben toegang tot hetzelfde recht. Dat is bij uitstek een christelijk inzicht, wat je ook terugziet in het beginsel van soevereiniteit in eigen kring: alle domeinen in de samenleving, zoals gezin, bedrijf en kerk, hebben een eigen verantwoordelijkheid en staan direct onder de wet, onder God. Het volk in het Oude Testament is dus een wetslichaam. Het vormt een juridische eenheid, niet een raciale of iets dergelijks. Dat is eigenlijk de bodem van onze constitutionele traditie.

Je begint dus niet met Romeinen 13?

Uit het Nieuwe Testament kunnen we uiteraard leren van Romeinen 13. De overheid is inderdaad een instelling van God, maar ze heeft niet het eeuwige leven. We moeten beginnen bij Jezus en die preekt de komst van het koninkrijk van God. Die komst betekent het einde van de aardse machten. We moeten de overheid dus waarderen en loyaal zijn aan deze instelling Gods. Tegelijk moeten we ons er kritisch toe verhouden. Het blijft oppassen voor de machtsdrift en controledrift waar overheden altijd vatbaar voor zijn. De overheden zijn niet voor de eeuwigheid bestemd. Het Nieuwe Testament versterkt en onderstreept zo die kritisch-loyale houding die we al naar voren zagen komen.

Betekent dit een waarschuwing voor christelijke politieke partijen?

Een christelijke politieke partij kan zeker nodig zijn. Maar we moeten wel sterk oppassen voor de gevaren die in het politieke domein aanwezig zijn. Het gevaar van machtswellust ligt voor een ieder op de loer. Augustinus sprak al over de 'libido dominandi'. Die is dichterbij dan je zou willen. We moeten ervoor waken dat politiek geen doel op zich wordt. Augustinus spreekt dan ook helemaal niet verheven over het 'hoge ambt van de overheid' of iets dergelijks. Hij zag meer de gevaren van de overheid dan de zegeningen.

Christenen denken soms erg verschillend over de waarde van de overheid. Is dat jammer?

We moeten elkaar als christenen de ruimte gunnen om hier verschillend over te denken. Om verschillend de waarde van de overheid te taxeren. Grofweg kunnen we twee visies onderscheiden: de doperse en de protestantse. Voor beide is wat te zeggen. De doperse benadrukt dat

God Zijn geschiedenis primair schrijft met Zijn nieuwe volk. Protestanten leggen meer nadruk op de uitoefening van politieke invloed in deze samenleving. Mijn positie zit er ergens tussenin. Ik denk dat we oog voor beide moeten hebben. Er is een bandbreedte van posities tussen christenen die we moeten respecteren. De ene groep legt meer nadruk op het zout, de ander meer op de antithese. Probeer die verschillende tradities met betrekking tot hoe christenen in de wereld behoren te staan te respecteren.

Maar moeten we ons als christenen organiseren in politiek opzicht?

Ja, dat is belangrijk. Wel moeten we dat pragmatisch benaderen. Hoe je politieke invloed vormgeeft, is per tijd verschillend. Politieke partijen zijn een typisch modern verschijnsel. Pas in de recente geschiedenis heeft het verenigingsleven zich zo ontwikkeld dat ook politieke partijen ontstonden. Als je nu maatschappelijke invloed wilt hebben als christenen, zul je ook van politieke middelen gebruik moeten maken. Politieke partijvorming is dus ook voor christenen van belang.

Hoe is het gesprek tussen de verschillende politieke stromingen mogelijk? Soms lijkt er grote verwijdering te bestaan. Of is er voldoende overeenstemming?

In aansluiting op Augustinus betoog ik in mijn boek dat een volk wordt gevormd door een gedeelde liefde. Een gemeenschap (communio) bestaat op basis van een voortdurend gesprek (communicatio) over een aantal gedeelde objecten van liefde. Het gaat hierbij niet primair om het bereiken van een consensus, maar wel om een geboeidheid, een gedeelde interesse voor die waarden. In Nederland zijn de belangrijkste waarden vrijheid en gelijkheid. Om die termen kun je niet heen, zelfs al legt iedereen ze anders uit, liberaal, christelijk of hoe dan ook. Toch moet je de begrippen vrijheid en gelijkheid blijven gebruiken, ook al hebben ze vanuit verschillende ideologieën verschillende inhouden. Daarbij komt dat het uitermate belangrijk is dat we blijven geloven in het bestaan van de waarheid. Het heersende relativisme erkent het bestaan van een absolute waarheid niet meer. Dan hoef je dus eigenlijk ook niet meer naar elkaar te luisteren. Het frappante is dat het recht op vrije meningsuiting ooit in de steigers is gezet omdat we samen op zoek gingen naar de waarheid. Momenteel lijkt de uitingsvrijheid echter meer een soort recht op kwetsen. Belediging als een soort viering van de vrije meningsuiting. Dit komt doordat we het besef verloren zijn dat we elkaar nodig hebben om de waarheid te vinden. Als er geen waarheid is, dan hebben we elkaar ook niet meer nodig om die te zoeken. We moeten echter juist wel in gesprek blijven. Er is immers een punt waar vragen ophouden, maar dat punt kunnen we alleen niet bereiken...

ChristenUnie en belijdenisgeschriften

Door Jan Post, hoofdredacteur

“De ChristenUnie erkent Gods heerschappij over het staatkundig leven, dat de overheid door God is gegeven en in Zijn dienst staat en dat christenen de verantwoordelijkheid hebben actief te zijn in de samenleving. Zij fundeert haar politieke overtuiging op de Bijbel, het geïnspireerde en gezaghebbende Woord van God, die door de Drie Formulieren van Eenheid wordt nagesproken en die ook voor het staatkundig leven wijsheid bevat.”, zo luidt de Uniefundering. We zouden bijna zeggen, de basis waarop de fusie tussen RPF en GPV tot stand is gekomen.

Steeds meer echter komt de vraag naar voren of deze Uniefundering met haar expliciete maar tegelijkertijd losse verwijzing naar de gereformeerde belijdenisgeschriften niet een al te grote drempel vormt om evangelische en rooms-katholieke broeders en zusters tot de geledingen van de ChristenUnie toe te laten. Zij vinden geen politiek tehuis en hebben, ook bij elkaar, een te smalle basis om politiek enige stem te krijgen.

Behalve pragmatische argumenten als deze, worden ook steeds vaker principiële argumenten naar voren gebracht. Mogen wij hen die met ons ten diepste maar één belijdenisgeschrift hebben van één regel (namelijk ‘de gekruisigde Christus’) zomaar de deur wijzen? Doen we er zelfs niet fout aan door SGP-achtige constructies te bedenken als ‘wel actief zijn voor ...’ maar ‘geen lid worden van...’?

Kortom: zijn wij wel gerechtigd deze Uniefundering te blijven hanteren? Of zouden we deze verklaring nog eens goed tegen het licht moeten houden? Pragmatische én principiële argumenten goed afwegend?

Met name zij die de woelige jaren zestig en zeventig kerkelijk bewust hebben meegemaakt, zullen niet allen zomaar deze stap kunnen maken. “De RPF is er niet voor niets gekomen”, zullen zij aanvoeren. “Kijk eens wat er met het CDA is gebeurd ... of met de Gereformeerde Kerken in Nederland die met hun ‘dynamische’ binding aan de belijdenisgeschriften zo het hellend vlak af roetsjten.”

Waar we binnen de ChristenUnie enorm voor moeten oppassen is dat wij bij het horen van het woord ‘belijdenisgeschrift’ als het hondje van Pavlov gaan reageren: ‘belijdenisgeschrift’ = hellend vlak = rood alarm. Een dergelijke redenering is niet alleen principieel onjuist maar ook sociologisch niet verantwoord.

Maar zo ook is het omgekeerde onverantwoord: de Uniefundering vooral verbreden om daarmee onze aantrekkingskracht te vergroten en onze positie in de politieke arena te versterken. Deze argumentatie is gebaseerd op de gedachte dat naarmate we onze identiteit vager beschrijven meer mensen op onze partij gaan stemmen of zelfs lid worden. Dat kan geen argument zijn en zal uiteindelijk leiden tot een humanistisch betoog, misschien nog op één plaats opgehangen aan het Evangelie als aan een spijker (De kritiek van H. Algra ten tijde van de totstandkoming van het CDA). Laten we dan meteen ieder onze eigen (politieke) weg gaan.

Tussen deze twee polen zal de ChristenUnie zich moeten begeven. De Uniefundering draagt, zo zal iedere oplettende lezer opvallen, diepe sporen van het compromis: “Laten we het zo maar doen, anders komt de ChristenUnie er nooit.” Dat compromis kan niet heilig verklaard worden. Kan dus besproken en bediscussieerd worden. De Uniefundering wel veranderen is een keuze die verantwoord moet worden. Maar diezelfde verantwoording moeten wij ook afleggen als de Uniefundering in tact wordt gelaten.

Augustinus en de vrede op aarde

Door mr.drs. Martin Ruiter, recentelijk afgestudeerd op een rechtsfilosofische scriptie over Augustinus

Augustinus (354-430) leefde in roerige politieke omstandigheden. Het christelijke Romeinse rijk stond aan het begin van de vijfde eeuw na Christus onder grote druk. Germaanse stammen rukten op vanuit het noorden en belegerden de belangrijkste steden. In 410 veroverde Alarik met zijn leger Rome. De val van Rome had vooral een grote symbolische betekenis. De stad fungeerde al langer niet meer als het bestuurlijke centrum van het Romeinse rijk, maar stond wel symbool voor de rijke historie en de onoverwinnelijkheid ervan. De verwoesting van Rome riep daarom kritische vragen op. De heidenen in het Romeinse rijk grepen de gelegenheid aan vraagtekens te stellen bij de macht van God. Als christenen beweren dat hun God de machtigste is, waarom grijpt Hij dan niet in? Hoe kan het dat een christelijk rijk het onderspit moet delven tegen barbaren?

Door deze vragen werden veel christenen in het nauw gedreven. Zij voelden dat zij zich maar moeilijk konden verweren tegen de heidense aantijgingen. Uitgedaagd door deze pijnlijke omstandigheden heeft Augustinus zich toegelegd op het schrijven van wat zijn magnum opus is geworden: De stad van God.¹ Het boek is tegelijkertijd veelzijdig en diepzinnig. Het bevat een verdediging van het christelijke geloof tegenover het heidense polytheïsme, het levert een alomvattende visie op het verloop van de geschiedenis en het reikt de bouwstenen voor een christelijke ethiek aan.

In dit grotere verband moeten ook Augustinus' uitspraken over staat en politiek worden begrepen. Het spreekt voor zich dat Augustinus niet bekend was met de kenmerken van de huidige democratische rechtsstaat. De Nederlandse representatieve democratie met de verschillende christelijke partijen heeft hij niet gekend. Ook is zijn denkkader niet gekleurd door het allesoverheersende mensenrechtendebat, de discussies over de grenzen van de vrijheid van godsdienst en meningsuiting en het gelijkheidsbeginsel. Niettemin is Augustinus' denken van belang voor de 21e eeuw. Augustinus heeft enkele fundamentele beginselen geformuleerd en onderscheidingen aangebracht die ook voor het bedrijven van christelijke politiek in deze tijd relevant zijn. Centraal in dit artikel staat het onderscheid tussen tijdelijkheid en eeuwigheid. Dat komt allereerst tot uitdrukking in de kenmerken van de aardse en de hemelse stad. Vervolgens zal worden nagedacht over het wetgevingsproces aan de hand van Augustinus' onderscheid tussen de eeuwige en de tijdelijke wet.

Twee steden en twee soorten vrede

De rode lijn in De stad van God wordt gevormd door de spanning tussen de aardse en de hemelse stad. Het gaat daarbij niet om twee concreet aanwijsbare steden. Doorslaggevend is de gerichtheid van de burgers van de stad. De bewoners van de aardse stad zijn gericht op zichzelf en materiële zaken. Zij zoeken hun heil in lichamelijke schoonheid, rijkdom en feesten. Hun wereldbeeld is plat, er is geen ruimte voor bezinning en hooggestemde idealen. De bewoners van de hemelse stad daarentegen richten hun blik naar boven. Ze zoeken hun genot niet in aardse zaken, maar leven in de verwachting van het hemelse leven. Ze voelen zich niet thuis in een wereld waar macht, bezit en lust om voorrang strijden.

Hoewel de steden hemelsbreed van elkaar verschillen, is de scheiding in het aardse bestaan nog niet van kracht. De burgers van beide steden leven door elkaar heen, zoals het kaf opgroeit tussen het koren. Pas bij het Laatste Oordeel wordt gevraagd naar het paspoort waaruit het burgerschap blijkt.

Omdat politiek wordt bedreven in het aardse bestaan, is het van belang Augustinus' kijk op dit bestaan weer te geven. Augustinus ziet het aardse leven niet bepaald rooskleurig in. Het volgende citaat laat zien waar de pijn zit. Alle ellende is een gevolg van de zonde:

“Dit leven – als men het, bij de vele, zware ellende waarvan het vervuld is, nog leven kan noemen – bewijst immers wel dat het hele nageslacht van de stervelingen al meteen in zijn oorsprong een veroordeeld geslacht is geworden. Waarop anders wijst die huiveringwekkend diepe onwetendheid, die de bron is van alle dwaling en in wier schoot alle kinderen van Adam zijn opgenomen, zodat geen mens er zich zonder moeite, smart en angst uit vermag te bevrijden? Waar anders wijst die hang naar zoveel ijdele en schadelijke dingen en alles wat daaruit voortkomt: knagende zorgen, onrust, neerslachtigheid, angsten, dwaze genoegens, onenigheden, processen, oorlogen, hinderlagen, woedevlagen, vijandschap, veinzerij, vleierij, bedrog, diefstal, roof, trouweloosheid, hoogmoed, eerzucht, afgunst, doodslag, vadermoord, wreedheid,

harde grimmigheid, gemeenheid, overdaad, brutaliteit, schaamteloosheid, ontucht, echtbreuk, bloedschande en al die tegennatuurlijke ontuchtigheden en onkuisheden, door beide geslachten gepleegd, die het zelfs schandelijk is te noemen, heiligschennissen, ketterijen, godslasteringen, meineden, onderdrukking van onschuldigen, lasterpraat, misleiding, rechtsverdraaiing, valse getuigenissen, onrechtvaardige vonnissen, geweldplegingen, roverijen en al wat er aan dergelijke wandaden mij nu niet invalt, maar dit aardse leven van de mensen blijft teisteren?”² Hoewel scherp geformuleerd kan de stelling dat op alle niveaus van het samenleven het ongemak, de onrust en de onvrede overheersen, met recht worden verdedigd.

Augustinus heeft enkele fundamentele beginselen geformuleerd en onderscheidingen aangebracht die ook voor het bedrijven van christelijke politiek in deze tijd relevant zijn.

Veel mensen piekeren zich kapot en raken in een depressie. Thuis maken gezinnen elkaar het leven bij tijd en wijle onmogelijk. In het publieke domein wordt niet alleen onderling gedreigd met processen, maar blijkt bovendien dat niet alle zaken zorgvuldig worden behandeld. Op wereldniveau kijken we machteloos toe hoe oorlogen, rampen en ziekten grote delen van de wereldbevolking wegvagen. Terecht trekt Augustinus de conclusie dat ieder mens primair op zoek is naar vrede: naar rust in het hoofd, harmonie in het gezin, sociale cohesie in de samenleving en duurzame vrede en veiligheid op mondiaal niveau.

Al deze vormen van vrede vat Augustinus samen onder de noemer ‘aardse vrede’. Kenmerkend voor de aardse vrede is dat deze negatief wordt geformuleerd. Het gaat om de afwezigheid van onderlinge spanningen en uitbarstingen daarvan. De aardse vrede wordt namelijk

Ten diepste is de mens niet in staat in vrede met anderen te leven. Dat maakt de aardse vrede, als die al bereikt wordt, zeer wankel en tijdelijk.

zomaar verstoord. De oorzaak is gelegen in de verkeerde neigingen van de mens – een punt dat Augustinus steeds weer benadrukt. Ten diepste is de mens niet in staat in vrede met anderen te leven. Dat maakt de aardse vrede, als die al bereikt wordt, zeer wankel en tijdelijk. De hemelse vrede is van geheel andere aard. Hiervan kan een positieve typering worden gegeven: de hemelse vrede is eeuwig en onbedreigd. Ze bestaat in de aanschouwing van God ‘van aangezicht tot aangezicht’. Er zijn geen zonden die het genot bederven, geen zondaars die de vrede wreed verstoren.

Eén aardse overheid met één speerpunt

Wat is nu de rol van de politiek? Augustinus acht het de primaire taak van het bestuur van de aardse stad te streven naar aardse vrede. Het is zinvol deze taakstelling nader te ontleden.

Augustinus gaat ervan uit dat ieder mens – goed of slecht, burger van de hemelse of de aardse stad – in vrede

wil leven. Dat is geen vorm van pacifisme. Nadrukkelijk stelt Augustinus dat er soms oorlogen gevoerd moeten worden om een duurzame vrede tot stand te brengen. Wat hij bedoelt is dat samenleven pas mogelijk wordt met een minimale vorm van vrede. Een eerste vereiste is dat mensen elkaar de hersens niet inslaan. Niettemin is een samenleving pas werkelijk leefbaar bij een ruime mate van vrede. Dat is een tolerante samenleving waarin afwijkende opvattingen respectvol worden geduld zolang deze geen afbreuk doen aan diezelfde vrede.

Een belangrijke gevolgtrekking hieruit is dat gelovigen en

Augustinus acht het de primaire taak van het bestuur van de aardse stad te streven naar aardse vrede.

ongelovigen in beginsel samen optrekken om de aardse vrede tot stand te brengen. Beide groepen kunnen vanuit een algemeen menselijke behoefte eendrachtig bijdragen aan een vreedzame samenleving. Toch is er een belangrijk verschil tussen de burgers van de aardse stad en de burgers van de hemelse stad die op aarde leven. Voor burgers van de aardse stad is de aardse vrede een einddoel. Rust en harmonie staan in hun beleving gelijk aan een ongestoord genot van geld en goed. De burgers van de hemelse stad daarentegen gebruiken de aardse vrede als middel. Het streven hiernaar is voor hen een overlevingsstrategie, een pleister op de wonde. De aardse vrede biedt eerder troost dan vreugde. Ze is een steun in de rug voor vreemdelingen op weg naar hun vaderland.

De taakstelling is bewust beperkt tot de aardse vrede, de hemelse vrede valt erbuiten. Dat is niet omdat de hemelse vrede niet wenselijk zou zijn. De reden is allereerst dat het realiseren van de aardse vrede alle aandacht opeist. De aardse vrede is nooit een rustig bezit, altijd moet deze actief worden hersteld en bewaard. Daarom is, als zelfs de aardse vrede al niet blijvend kan worden gerealiseerd, de hemelse vrede helemaal te hoog gegrepen. De beperking is echter niet alleen praktisch. Augustinus zou het stichten van een hemel op aarde ook afkeuren. De hemelse vrede is principieel onverenigbaar met de huidige toestand van de wereld. Volmaaktheid gaat niet samen met verdorvenheid, eeuwigheid is van een andere orde dan tijdelijkheid. Gelovigen mogen daarom alleen hopen op de eeuwige vrede. Die hoop anticipeert op de hemelse vrede en zorgt voor een levendige verwachting. De ervaring van de aardse vrede kan worden tot een voorproefje van de hemelse vrede en levert de benodigde energie om ondanks alles aan het verheven ideaal vast te houden.

Onderscheid in wetten

In het bovenstaande is betoogd dat gelovigen en ongelovigen kunnen samenwerken in het nastreven van de aardse vrede. Dat kan op vele manieren: door het straf-

baar stellen en de daadwerkelijke bestraffing van misdaden, door het waarborgen van een goede opvoeding en goed onderwijs, door het stimuleren van burgerinitiatieven op allerlei gebieden, et cetera. Het gaat er op deze plaats niet om wat het concrete beleid van een overheid zou moeten zijn. Augustinus benadert de materie vanuit een ander gezichtspunt: hij stelt de vraag naar de rechtvaardigheid van de wetten. Zijn onuitgesproken vooronderstelling is dat alleen rechtvaardige wetten kunnen bijdragen aan de aardse vrede.

Om een oordeel te kunnen vellen over de rechtvaardigheid van een wet maakt Augustinus onderscheid tussen tijdelijke wetten en de eeuwige wet. Tijdelijke wetten zijn alle wetten die, meestal volgens een vooraf bepaalde procedure, kunnen worden afgekondigd en afgeschaft. Het zijn tijdelijke wetten in de zin dat ze geen bestaansrecht buiten een rechtsgemeenschap om hebben. Voorbeelden uit het Nederlandse recht zijn het Wetboek van Strafrecht en het Burgerlijk Wetboek.

Voor de eeuwige wet gelden andere kenmerken. De eeuwige wet is niet afhankelijk van het zittende regime of de waan van de dag. Ze kan niet worden afgeschaft of veranderd, maar geldt onverkort en te allen tijde. Ze is de morele wet die aanzet tot goed handelen: "De eeuwige wet schrijft voor dat wij het hartstochtelijk verlangen naar dingen die voorbijgaan opzijzetten en ons hart zuiver en alleen richten op zaken met een eeuwigheidswaarde."³ Zo geformuleerd is de eeuwige wet te beschouwen als de constitutie van de hemelse stad.

Onderscheidingsvermogen van wetgevers

Van belang is de verhouding tussen de eeuwige wet en de tijdelijke wetten. Er is niet alleen een feitelijk verschil in reikwijdte tussen de eeuwige wet en de tijdelijke wetten, de eeuwige wet heeft ook een normerende functie richting de tijdelijke wetten. Ze vormt als het ware het model aan de hand waarvan de tijdelijke wetten moeten worden vormgegeven om het stempel van rechtvaardig te kunnen krijgen. Er zijn drie scenario's denkbaar: de tijdelijke wet is in strijd met de eeuwige wet, de tijdelijke wet is in overeenstemming met de eeuwige wet en de eeuwige wet wordt niet omgezet in een tijdelijk wet.

De hemelse vrede is principieel onverenigbaar met de huidige toestand van de wereld.

Allereerst kan de wetgever van een staat ervoor kiezen de tijdelijke wetten naar eigen inzicht in te richten. Hij stelt niet de gerechtigheid maar de eigen genoegens voorop. Hij streeft niet na ieder het zijne te geven, maar is uit op vergroting van eigen eer en rijkdom. Een dergelijk staatsbestel is volledig in strijd met de eeuwige wet. De

tijdelijke wetten leiden naar de bevrediging van aardse genoegens in plaats van de richting te wijzen naar een moreel hoogstaand leven.

Daarentegen kunnen tijdelijke wetten die voor harmonie en vrede zorgen als rechtvaardig worden beschouwd. Ze zijn in overeenstemming met de gerechtigheid van de eeuwige wet. Dat betekent niet dat de tijdelijke wet alles moet verbieden wat naar maatstaven van de eeuwige wet als afkeurenswaardig moet worden beschouwd. De tijdelijke wetten hebben een beperkter toepassingsgebied dan de eeuwige wet. De eeuwige wet gaat over eeuwig leven en dood, niet over tijdelijk geluk en ongeluk. Het derde scenario betreft situaties waarin geen wetten zijn gesteld. Het gaat hier niet zozeer om de extreme vorm waarin helemaal geen wetten gelden, maar om handelingen waarvoor geen specifieke regels gelden. Een duidelijk voorbeeld hiervan is overspel. In het verleden bestonden er wetten die het plegen van overspel strafbaar stelden. Tegenwoordig wordt overspel niet meer juridisch vervolgd en bestraft. Wat betekent dit voor de verhouding tot de eeuwige wet? Het houdt in elk geval niet in dat overspel geen kwaad meer is. De geldigheid van de eeuwige wet is niet afhankelijk van positivering in tijdelijke wetten. De consequentie is slechts dat in het tijdelijke leven overspel niet meer door de staat wordt bestraft. De eeuwige wet hanteert strengere maatstaven dan de tijdelijke wetten. Dat blijkt ook uit het feit dat de eeuwige wet ook de achterliggende drijfveren beoordeelt. Jezus' onderwijs in de Bergrede is hiervan de beste illustratie: niet alleen overspel is strafbaar maar zelfs het kijken naar en het begeren van de man of vrouw van een ander.

Uit deze scenario's blijkt dat tijdelijke wetten nooit het hoge niveau van gerechtigheid van de eeuwige wet kunnen halen. Het is echter wel de opdracht van de wetgever dit niveau zo veel mogelijk te benaderen. Augustinus formuleert de volgende taakomschrijving van de wetgever: "De maker van aardse wetten raadpleegt, zo hij een goed en wijs man is, die eeuwige wet, over welke te oordelen aan geen ziel gegeven is: volgens haar onveranderlijke regels onderscheidt hij dan, wat op dit ogenblik geboden en wat verboden moet worden."⁴ Een goede wetgever is dus niet zozeer iemand die over specialistische vakkennis beschikt, maar iemand met inzicht in de principes van de eeuwige wet. Inzicht hangt volgens Augustinus samen met vroomheid. Alleen iemand die leeft uit Gods genade kan de kwaliteiten ontwikkelen waarmee de kennis van de eeuwige wet wordt verworven. De staat is daarom het beste af wanneer gelovigen regeren.⁵

Conclusie

De scheiding tussen tijdelijkheid en eeuwigheid blijkt op twee manieren vruchtbaar te zijn voor het denken over politiek. Allereerst ontstaat daardoor een scheiding tussen de aardse en de hemelse stad. Voor de aardse vrede

gelden andere regels dan voor de hemelse vrede. Daarom kunnen gelovigen samen optrekken met ongelovigen om de aardse vrede te bewerkstelligen en te bewaren. Een tweede winstpunt is het onderscheid tussen de eeuwige wet en de tijdelijke wetten. De eeuwige wet bevindt zich hoger in de hiërarchie. Haar principes moeten bij het wetgevingsproces als uitgangspunt dienen. Vanwege hun kennis van die principes zijn gelovigen bij uitstek geschikt om de staat te leiden.

De staat is daarom het beste af wanneer gelovigen regeren.

Deze twee conclusies lijken strijdig met elkaar. Immers, hoe kunnen gelovigen en ongelovigen eendrachtig hetzelfde doel nastreven als ze niet beiden uitgaan van de eeuwige wet? Toch is hier sprake van een schijntegenstelling. Augustinus benadrukt het feit dat alle mensen in vrede willen leven. Die vrede kan op verschillende manieren worden nagestreefd. De eeuwige wet is geen wetboek dat pasklare antwoorden biedt. Steeds moeten haar principes in concrete wetten worden omgezet. Christenen doen dat vanuit een open Bijbel en een vaste overtuiging, waardoor de rechtvaardigheid van de wetten in veel gevallen is gewaarborgd. Niet in alle gevallen, want ook christenen hebben een beperkt inzicht. Niet-christenen streven de vrede na vanuit andere idealen. De uitkomst zal niettemin in veel gevallen hetzelfde zijn. De aardse vrede staat immers niet gelijk aan de hemelse vrede. Zij gaat niet over het behoud van de mens en het eeuwige leven, maar over het harmonieus samenleven in het tijdelijke bestaan. De stelling over de geschiktheid van christenen heeft daarom meer het karakter van een oproep. Met de woorden van Salomo: "Door gebrek aan visie gaat het volk ten onder, een keur van raadgevers brengt het tot bloei." (Spreuken 11,14).

1 Aurelius Augustinus, *De stad van God [De civitate Dei]*, Amsterdam: Ambo 2002 (vertaald en ingeleid door Gerard Wijdeveld).

2 Augustinus, *De stad van God*, XXII,22.

3 Augustinus, *Over de vrije wilskeuze [De libero arbitrio]*, Baarn: Ambo 1994 (vertaald en ingeleid door Olav J.L. Albers), I,XV,32.

4 Augustinus, *Over den waren godsdienst [De vera religione]*, Amsterdam: De Spieghel 1937 (vertaald door Gerard Wijdeveld), p. 75.

5 Zie Augustinus, *De stad van God*, V,19: "Als degenen die de ware vroomheid hebben gekregen en daardoor goed leven, de kunst verstaan om volken te besturen, dan bestaat er voor het mensdom geen groter geluk dan dat door Gods barmhartigheid zij de macht in handen hebben."

De WMO-kogel is door de kerk

Door Dick Stellingwerf, ChristenUnie-raadslid in Ede en daarnaast werkzaam bij Beeuwkes Thuiszorg

De kogel is door de kerk: de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) is op 14 februari jongstleden door de Tweede Kamer aangenomen. Uiteindelijk stemde alleen de SP tegen de nieuwe wet. Dat is opvallend omdat het er lange tijd zag naar uitzag dat een meerderheid van de Tweede Kamer de wet zou verwerpen. Dat de Tweede Kamer uiteindelijk toch massaal steun aan de WMO gaf, heeft alles te maken met het feit dat zij het wetsontwerp op een groot aantal punten heeft geamendeerd. In dit artikel blikken we terug op de inhoud van het oorspronkelijke wetsvoorstel, op het wetgevingsproces en op de uitkomsten daarvan. Tenslotte bezien we op welke punten gemeentebesturen de vinger aan de pols kunnen houden.

Inleiding

Mensen zijn geen eilandjes. Zij staan niet op zichzelf. Zij functioneren pas goed samen met anderen. Dat begint in het gezin, de hoeksteen van de samenleving. Pas in het samen leven en samen werken komen mensen echt tot hun recht. Dat besef is binnen de Nederlandse samenleving gedurende de afgelopen veertig jaar op de achtergrond geraakt. Het is de hoogste tijd om de eenzijdige gerichtheid op het individu in te ruilen voor een visie waarin relaties tussen mensen en tussen bevolkingsgroepen weer centraal komen te staan. De ChristenUnie doet dat vanuit het christelijk geloof, dat ons leert om God lief te hebben boven alles en onze naaste als onszelf. Een samenhangende samenleving wordt gedragen door relaties. Tussen mensen in gezin of buurt, tussen jong en oud, maar ook tussen werkgevers en werknemers, tussen poli-

tici en burgers en tussen zorgverleners en zorgvragers. In veel gemeenten zijn veel burgers actief in verenigingen, wijken en kerken. Dat is belangrijk en moet worden versterkt. Juist door samen actief te zijn en verantwoordelijkheid te nemen vormen we een samenleving. Alleen zo kunnen we aan een echt leefbare gemeente werken. Bij de burgers en de verbanden waarin die leven liggen eerste verantwoordelijkheden. Maar ook de gemeentelijke overheid moet verantwoordelijkheid nemen en de noodzakelijke randvoorwaarden bieden. In ieder geval moeten zowel burgers als overheid zich dienstbaar opstellen.

Deze in veel verkiezingsprogramma's neergelegde ChristenUnie-visie sluit goed aan op het denken achter de WMO. De WMO zal het toekomstige kader gaan vormen voor de maatschappelijke ondersteuning van mensen die zorg nodig hebben. Op dit moment worden verschillende vormen van maatschappelijke ondersteuning nog gebaseerd op verschillende wettelijke regelingen. Met de inwerkingtreding van de WMO zullen de Welzijnswet, de Wet Voorzieningen Gehandicapten (WVG), een deel van de AWBZ en een aantal specifieke subsidieregelingen komen te vervallen. De gemeente krijgt bij de uitvoering van de WMO een regisserende rol op het terrein van zorg, wonen en welzijn. Met deze nieuwe kaderwet hoopt 'de politiek' de samenhang tussen allerlei vormen van ondersteuning te vergroten en de uitvoering goedkoper te maken.

Wat Motiveert Ons

De ChristenUnie beschouwt de zorg voor de gezondheid en het welzijn primair als een verantwoordelijkheid van de mensen zelf en van de verbanden waarin zij leven.

Bij de burgers en de verbanden waarin die leven liggen eerste verantwoordelijkheden.

De christelijke naastenliefde speelt in die visie op zorg een cruciale rol. Binnen de zorg dient de (christelijke) identiteit van de instellingen die op deze gebieden actief

zijn te worden gewaarborgd. Het beleid moet erop zijn gericht dat ouderen en mensen met een beperking zo lang mogelijk zelfstandig en in de eigen woonomgeving (kunnen) blijven functioneren. De samenleving heeft ten opzichte van deze kwetsbaarste groepen morele verplichtingen. Voor veel mensen is de binnen de WMO bepleite 'zelfredzaamheid' immers niet haalbaar.

De zorg moet ook betaalbaar zijn. Vanuit het principe dat de sterkste schouders de zwaarste lasten dienen te dragen is een eigen bijdrage verdedigbaar. Daarbij moet dan wel de draágkracht van een huishouden tot uitgangspunt worden genomen. Of prioriteit moet worden gegeven aan individuele of collectieve voorzieningen moet worden bepaald op basis van de gestelde (individuele) indicaties. Immers, als het goed is komt in de gestelde indicatie de noodzakelijke individuele zorg tot uiting. Voor de ChristenUnie geldt bij dit alles dat we beseffen dat geen enkele samenleving optimaal functioneert. We leven immers in een gebroken wereld. Toch moeten onze inspanningen erop zijn gericht negatieve ontwikkelingen waar mogelijk te keren. De Bijbelse visie biedt daarvoor een betrouwbare basis. Daarbinnen is de overheid een schild voor het zwakke en kwetsbare en dragen mensen zorg voor hun naaste.

Maatschappelijke analyse

In de WMO worden enkele belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen gesignaleerd. Doordat gezinnen steeds kleiner zijn geworden en de gezondheidszorg steeds beter, is er sprake van een zogeheten 'dubbele vergrijzing' van de samenleving. Er komen steeds meer ouderen en die ouderen worden ook steeds ouder. Hierdoor zal de zorgvraag de komende jaren toenemen. Dit betekent

tegelijktijd dat de zorgkosten fors zullen groeien. Om deze zorgvraag en deze stijging van zorgkosten beheersbaar te houden, wordt daarom in de WMO meer nadruk gelegd op het dragen van eigen verantwoordelijkheid door mensen. Concreet betekent dit dat zorgvragen weer meer bij de 'directe omgeving' komen te liggen. Daarnaast wordt binnen de WMO ook aandacht besteed aan de ontwikkeling dat het sociale netwerk van veel mensen kleiner is geworden. Samenlevingsverbanden die vroeger nog vitaal waren, zoals familie, buurt en kerk, zijn door de toenemende individualisering en ontkerkelijking verbroken. Daardoor leveren die maatschappelijke verbanden ook een steeds kleinere bijdrage aan de samenhang en samenwerking binnen de samenleving. Aan deze ontwikkelingen liggen overigens politieke keuzes ten grondslag. Zo heeft de rijksoverheid het op individualisering gerichte beleid de afgelopen decennia krachtig gestimuleerd.

Vanwege deze ontwikkelingen moet er, aldus de regering, een nieuwe balans in verantwoordelijkheden worden gevonden. Tussen burgers en overheid, maar ook tussen burgers onderling. Daarbij moet het nog aanwezige 'sociale kapitaal' gekoesterd en versterkt worden. Met het 'sociale kapitaal' wordt bedoeld op de onmisbaarheid van mantelzorgers en vrijwilligers in de samenleving. Zonder hen kunnen de problemen waarmee de samenleving kampt niet worden opgelost of beheersbaar gehouden.

De gemeente krijgt bij de uitvoering van de WMO een regisserende rol op het terrein van zorg, wonen en welzijn.

Daarom streeft men, in het kader van de WMO, een sociale structuur na waar zelforganisatie, maatschappelijke binding en eigen verantwoordelijkheid weer een belangrijke plaats innemen. Een dergelijke basisstructuur vervult een belangrijke preventieve functie en deze gaat daarom ook vóór professionele arrangementen van zorg, cultuur, welzijn en ontspanning.

Op basis van deze analyse is de regering tot de conclusie gekomen dat samenhangend beleid nodig is op het gebied van maatschappelijke ondersteuning, wonen, welzijn en aangrenzende terreinen. Tegelijkertijd hoopt men dat in de samenleving een omslag in denken tot stand gebracht kan worden. Omdat de gemeentelijke overheid het dichtst bij de burger staat worden de gemeenten het best in staat geacht de doelstellingen op dit terrein te realiseren.

Uiteenlopende wegen

Bezien vanuit de visie van de ChristenUnie kan ik me goed vinden in de maatschappelijke analyse van de rege-

ring. Wel zet ik vraagtekens bij (1) de consequenties die de regering uit haar eigen maatschappelijke analyse trekt, (2) de zorginhoudelijke conclusies en (3) een aantal van de concrete bestuurlijke keuzes van de regering.

De regering stelt dat zij meer verantwoordelijkheden wil leggen bij sociale verbanden als familie, buurt en geloofsgemeenschap. Die keuze lijkt echter vooral te zijn ingegeven door de mogelijkheid om op de zorgkosten te besparen. Op het brede terrein van de sociaal-economische verhoudingen is het namelijk al veertig jaar 'individualisering' wat de klok slaat. Economische verzelfstandiging waardoor twee partners beiden gedrongen of zelfs gedwongen worden buitenshuis betaald werk te verrichten. Deze drukke tweeverdieners hebben daardoor steeds minder tijd beschikbaar om hun omgeving zorg te bieden. Ook de huidige trend om tot op hogere leeftijd door te moeten werken, draagt niet echt bij aan de versterking van mantelzorg en vrijwilligerswerk. Nu zou de WMO als een eerste stap kunnen worden gezien op de weg naar een noodzakelijke maatschappelijke omslag. De ChristenUnie zou dat toejuichen, maar als het hier gesignaleerde spanningsveld niet wordt opgelost, dan zou de WMO wel eens een bron van nieuwe zorgvragen kunnen worden in plaats dat deze wet bestaande zorgvragen gaat beantwoorden.

Op basis van de analyse van de regering pleit ik ervoor niet de beperkte hoeveelheid geld, maar de inhoudelijke visie op zorg tot uitgangspunt van beleid te blijven nemen. Ik ben het met de regering eens dat de thuiszorg, gezien haar aard, niet thuishoort in de AWBZ. Maar daarmee is niet gezegd dat de huishoudelijke zorg hoe dan ook naar de gemeenten moet worden overgeheveld. De huishoudelijke zorg zou wat mij betreft onlosmakelijk onderdeel van de zorgketen moeten blijven. In de praktijk blijkt immers dat een groot deel van de mensen die beginnen met een paar uur (enkelvoudige) thuiszorg binnen afzienbare termijn zwaardere vormen van zorg nodig hebben.

Op basis van de analyse van de regering pleit ik ervoor niet de beperkte hoeveelheid geld, maar de inhoudelijke visie op zorg tot uitgangspunt van beleid te blijven nemen.

Ik ben bang dat door de overheveling van de huishoudelijke zorg naar de gemeenten de bureaucratie in de thuiszorg zal toenemen. In plaats van de huidige dertig zorgkantoren krijgen zorgaanbieders nu te maken krijgen met zo'n 450 al dan niet samenwerkende gemeenten. Vanuit de visie op zorg spelen preventie en signalering binnen de huishoudelijke zorg een belangrijke rol. Gemeenten zullen goed met dat aspect rekening moeten houden. Wanneer

schoonmaakbedrijven voor de huishoudelijke zorg worden ingezet, dan dreigt mijns inziens verschraving van de zorg. Mijn pleidooi voor het behoud van de huishoudelijke zorg binnen de zorgketen sluit overigens steun voor de WMO niet uit. Het betekent wel dat er in mijn optiek sprake zou kunnen zijn van een smallere WMO.

Tweede Kamer als medewetgever

De Tweede Kamer heeft zich de breed in de samenleving levende kritiek aangetrokken. Tijdens de behandeling van de WMO zijn dertien belangrijke wijzigingen in de WMO aangebracht! Zo wilde de Kamer dat mensen die zorg nodig hebben de zekerheid krijgen dat ze die zorg ook daadwerkelijk krijgen. Daarvoor heeft de Kamer een zogeheten 'compensatieplicht' in de wet opgenomen. Dat betekent dat de gemeente die zorg moet aanbieden op grond waarvan mensen met een beperking een huishouden kunnen voeren en zich in en om het huis kunnen verplaatsen. Ook dient voor deze mensen lokaal vervoer te zijn geregeld. Daarnaast was het gebrek aan keuzevrijheid voor degenen die zorg nodig hebben een doorn in het oog van de Kamer. De gemeenten zijn weliswaar verplicht om mensen de keus te geven of ze zelf hun zorg in willen kopen via een Persoonsgebonden Budget (PGB). Maar ook voor de zorg die door zorgorganisaties wordt geleverd zal keuzevrijheid moeten gelden. Verder is de ondersteuning van de mantelzorg veel nadrukkelijker in de wet opgenomen. Wanneer mantelzorgers tijdelijk verlichting van het zware werk nodig hebben, dan moet die zogeheten respijtzorg ook worden geboden.

Ook werden de wettelijke eisen voor medezeggenschap en cliëntenparticipatie aangescherpt. Mensen en organisaties zullen al in een zeer vroeg stadium bij de beleidsvoorbereiding betrokken moeten worden.

Voorstellen om de gelden op nationale schaal specifiek voor de zorg te bestemmen (oormerken) werden door de coalitie van CDA, VVD en D66 weggestemd. Datzelfde lot ondergingen voorstellen (o.a. van André Rouvoet) om de kortingen op het gemeentelijke budget te beperken. Dat betekent dat ruim tweehonderd gemeenten bij de invoering van de WMO met forse bezuinigingen zullen worden geconfronteerd. Twee moties van André Rouvoet werden wel aangenomen: één om lokaal kerken, diaconieën, en dergelijke bij de uitvoering van de WMO te betrekken, de tweede om de vrijwilligersorganisatie 'Stichting Present' in verschillende gemeenten een vrijwilligersnetwerk op te laten zetten. En belangrijke motie van Rouvoet om de keuzevrijheid van zorgvragers concreter vorm te geven werd helaas verworpen. Raadsfracties kunnen proberen dat laatste punt op gemeentelijk niveau alsnog in te brengen en te regelen.

Gemeentelijke keuzen

Dankzij de door de Tweede Kamer aangebrachte wijzigingen is ook aan een groot aantal kritiekpunten van

de ChristenUnie tegemoet gekomen. Natuurlijk kan een gemeentebestuur na invoering van de WMO ook op lokaal vlak nog eigen beleidskeuzes maken.

Zo is bijvoorbeeld nog onduidelijk hoe de 'compensatieplicht' op gemeentelijk niveau zal worden uitgewerkt. Wel is duidelijk dat er sprake zal zijn van de nodige interpretatieruimte.

Daarnaast kan een gemeentebestuur ervoor kiezen de WMO-gelden op gemeentelijk niveau te oormerken. Dat betekent dat de gelden die door het Rijk in het Gemeentefonds worden gestort beschikbaar dienen te blijven voor de uitvoering van de WMO, of nog beperkter, voor de huishoudelijke zorg. Gezien de moeilijke financiële positie waarin veel gemeenten zich bevinden kan daarmee worden voorkomen dat gemeenten WMO-gelden te gemakkelijk aan andere doeleinden uitgeven. Deze oormerking kan een tijdelijk karakter hebben. Natuurlijk laat oormerking onverlet dat de gemeente desgewenst méér geld voor de uitvoering van de WMO beschikbaar stelt.

De indicering van de zorgvraag moet onafhankelijk en objectief zijn. Dat betekent in principe dus geen indicatie door de gemeente en niet door de zorgaanbieders, maar door een onafhankelijke organisatie. Eenvoudige indicaties aan de hand van standaardprotocollen kunnen wel onder verantwoordelijkheid van de gemeente plaatsvinden. De gemeenten kunnen uiteraard ook meer of minder nadruk leggen op de ondersteuning van de mantelzorg en het vrijwilligerswerk.

Het tijdig betrekken van cliënten- en patiëntenorganisaties is in de wet vastgelegd, maar het blijft van groot belang dat daaraan op gemeentelijk niveau ook daadwerkelijk invulling wordt gegeven.

Voorts moet de gemeente de bereidheid hebben om structureel overleg met lokale diaconieën en caritasorganisaties te hebben. Binnen de kerken geldt immers de opdracht om dienstbaar te zijn en als een zoutend zout in deze wereld werkzaam te zijn. De oprichting van een lokaal diaconaal platform is daarvoor onmisbaar. In het kader van preventie, signalering, advisering, verwijzing en toeleiding kan een dergelijk platform een uitstekende rol vervullen.

De keuzevrijheid voor mensen met een zorgvraag is voor de ChristenUnie cruciaal. De indruk bestaat al snel dat de keuzevrijheid met het wettelijk vereiste aanbod van een PGB, wel is geregeld. Dat is echter niet het geval. Hoe goed een aanbod voor een PGB ook is, het aandeel hiervan betreft momenteel misschien maar 20% van de totale zorgvraag. Een groot deel van de zorg zal via zorgorganisaties 'in natura' blijven worden verleend. De ChristenUnie vindt dat ook bij deze zorg 'in natura' sprake moet zijn van keuzevrijheid. Cliënten moeten die zorgaanbieder kunnen kiezen die zij willen, bijvoorbeeld vanwege de levensbeschouwelijke identiteit.

Optimale keuzevrijheid kan volgens de ChristenUnie worden bereikt door bij meerdere zorgaanbieders prijsopgaaf

te vragen voor bepaalde zorgpakketten. Op basis van die prijsinformatie kan de gemeente vervolgens bepalen welke maximumprijzen ze voor die bepaalde zorgpakketten bereid is te betalen. Zorgvragers met een indicatie voor een bepaalde zorgvraag kunnen vervolgens zelf de zorgaanbieder kiezen die men wil hebben. De voordelen van deze aanpak zijn evident. Naast de waarborging van de keuzevrijheid en de prikkel om doelmatig met de beperkte financiële middelen om te gaan, biedt dit systeem ook gelijke kansen voor de zorgaanbieders. Tenslotte kunnen met dit systeem langdurige bureaucratische en dus dure Europese aanbestedingsprocedures worden voorkomen.

De keuzevrijheid voor mensen met een zorgvraag is voor de ChristenUnie cruciaal.

Het gemeentelijke loket dient zowel fysiek, elektronisch als telefonisch bereikbaar te zijn. Het zorgaanbod zoals dat binnen het loket aan cliënten wordt voorgehouden dient neutraal van aard zijn. Er mag geen sturing door of eenzijdige verwijzing naar bepaalde zorgaanbieders plaatsvinden, ook niet binnen de woonzorgzones.

Door middel van kwaliteitseisen kan worden afgedwongen dat de geleverde zorg voldoet aan de wettelijk gestelde voorwaarden. Een gemeentebestuur zou er wel voor kunnen kiezen dat de maatschappelijke ondersteuning die geboden wordt geleverd moet worden door gecertificeerde zorgaanbieders.

Maatschappelijke ondersteuning dient tenslotte zoveel mogelijk op wijkniveau te worden georganiseerd. Dat schaalniveau sluit goed aan op het uitvoeringsniveau van andere beleidsterreinen zoals het wijk- en buurtbeheer, het onderwijs en de ontwikkeling van de woonzorgzones. Op deze manier kan de WMO ook bijdragen aan de verbetering van de leefbaarheid van woonwijken.

Tenslotte

In het voorgaande heb ik duidelijk proberen te maken dat de maatschappelijke analyse waarop de WMO is gebaseerd voor een belangrijk deel kan worden gedeeld. Met betrekking tot de voorgestelde maatregelen is er door de Tweede Kamer een groot aantal verbeteringen binnen de WMO aangebracht. Toch blijven er ook op gemeentelijk niveau nog de nodige keuzes te maken. Ik hoop dat dit artikel mag bijdragen aan de erkenning dat het op het terrein van de maatschappelijke ondersteuning om belangrijke keuzes gaat. Keuzes waarbij de burger weliswaar zelf een belangrijke rol speelt, maar ook keuzes waarbij het aankomt op zorg 'Voor Elkaar'. Daar dienen vertegenwoordigers van de ChristenUnie zich ook op lokaal niveau sterk voor te maken.

De politieke actualiteit van de raad van Jetro

Door Rein Ferwerda, voorzitter ChristenUnie/SGP-statenfractie Fryslân

In Exodus 18 staat een leerzaam bijbelgedeelte over de goede raad van Jetro, de schoonvader van Mozes. Zoals de trouwe bijbellezer weet, heeft Mozes het volk Israël op Gods bevel weggeleid uit Egypte. Mozes had heel wat te stellen met dit morrende miljoenenvolk. Iedereen die een conflict had, legde van 's morgens vroeg tot 's avonds laat beslag op Mozes' kostbare tijd. Jetro zag dit allemaal met stijgende verbazing aan en hij gaf Mozes een verstandige raad. Mozes zou voortaan de grote kaders in wet- en regelgeving van Godswege moeten doorgeven. Daarnaast zou hij naar aard en schaal van de problematiek, integere en daadkrachtige volksvertegenwoordigers moeten aanstellen. En zo gebeurde en het bleek goed te werken. Decentraal bestuur in het oude Israël als best practice voor de huidige ontdemocratisering.

Een korte terugblik op de politieke historie van de Republiek der Verenigde Nederlanden kan eveneens boeiende leermomenten opleveren. In de tijd voor de Franse revolutie waren de zeven provincieën politiek nog redelijk zelfstandig. Aan het hoofd van het bestuur van bijvoorbeeld de provincie Friesland stonden de Staten als soevereinen. De dertig grietenijen en elf steden vaardigden elk ten minste twee volmachten af naar de Staten. De volmachten voor de Staten werden elk jaar opnieuw gekozen. Die verkiezingen in Friesland waren voor die tijd heel democratisch. Er werden in de grietenijen verkiezingen gehouden waaraan stemgerechtigde eigenaren van boerderijen en huizen konden deelnemen. In de dorpen gaf de meerderheid van stemmen de doorslag, in de grietenijen de meerderheid van de dorpen. Provinciale Staten vaardigden speciale gedeputeerden af naar de Staten Generaal van de Republiek. Op 26 februari 1782

was Friesland zelfs het eerste gewest, dat zijn gedeputeerden in de Staten-Generaal opdracht gaf voor erkenning van de Verenigde Staten te pleiten. En zo gebeurde.

Tot na de Franse tijd had Friesland een eigen democratische regeling voor het kiezen van zijn bestuurders. De elf steden wezen afhankelijk van hun inwoneraantal in totaal twee en twintig statenleden aan, de dertig grietenijen kozen elk twee afgevaardigden, één edele en één eigenerfde. En Provinciale Staten mochten de vijf Friese leden van de Tweede Kamer kiezen. Kortom, er bestonden duidelijke democratische lijnen tussen lokaal, provinciaal en landelijk bestuur, al was het staatsbestel tot de nieuwe Grondwet van Thorbecke in 1848 nog erg autoritair. In de jaren daarna werd het elitekarakter van ons staatsbestel door middel van (Gronds)wetswijzigingen geleidelijk meer gedemocratiseerd.

Democratische vernieuwing is na de Bevrijding zelfs een doel op zich geworden. Maar kunnen we Anno Domini 2006 stellen dat de democratische kloof tussen burger en politiek, tussen kiezer en gekozene is overbrugd?

In februari 2006 komen er voorstellen van de Tweede Kamerfractie van de ChristenUnie voor herstel van de democratie op lokaal niveau, onder het motto: geef dorps- en wijkraden een stem. Dit pleidooi is ingegeven door de constatering, dat ook het gemeentebestuur in de loop der geschiedenis te veel op afstand van de burger is komen te staan. De ChristenUnie stelt daarom voor, dat veel meer gemeenten dan tot dusverre wijkraden en dorpsraden instellen, en deze wijk- en dorpsraden ook de status van deelgemeente meegeven. Dan kan de democratie op lokaal niveau een nieuwe impuls krijgen, omdat deelgemeenteraden immers ook democratisch gekozen zullen moeten worden en hun eigen bevoegdheden en budget hebben. De gemeentewet geeft in elk geval aan gemeenteraad en college de bevoegdheid om op het grondgebied van de gemeente een of meer deelgemeenten in te stellen. Want op het niveau van buurt, wijk en dorp krijgt de democratie pas echt een menselijk gezicht. Schaalvergroting zou niet meer zo nodig moeten en er hoeft geen (grond)wetswijziging aan te pas te komen.

Zou het kwijnende vlaspitje van de bestuurlijke vernieuwing dan toch na vijftig jaar door de ChristenUnie van D66 zijn overgenomen? Hoe dan ook, Prediker zei het al: Er is niets nieuws onder de zon.

Het Urk van de wereld

Door Rien Rouw, voorzitter van het Gereformeerd Wetenschappelijk Genootschap (GWG) en senior adviseur bij de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO)

Nederland is het Urk van de wereld. In een zee van religie vormt Nederland, en in mindere mate heel West-Europa, een eiland van seculariteit. Het is dan ook niet verwonderlijk dat juist in deze contreien de vrees en het onbegrip voor dat vreemde geloof hoog opblaait en soms de vorm van paniek aanneemt. Veel Nederlanders begrijpen maar weinig van geloof en de vreemde loyaliteit die dat met zich meebrengt. Bijna nergens is de afstand tussen de waarden en normen van brede lagen van de bevolking en die van de islamitische bevolkingsgroep zo groot als in Nederland, zoals de Amsterdamse socioloog Duyvendak signaleert. Want in tegenstelling tot wat sommigen ons willen doen geloven, bestaat er volgens Duyvendak in ons land een 'prudent progressieve moral majority (ppmm)'. Deze meerderheid is het eens over waarden als gelijkheid tussen man en vrouw, tussen hetero- en homoseksuelen, de zelfbeschikking etc. Wie enquêtegegevens over een langere periode vergelijkt, ziet deze consensus groeien door alle segmenten van de bevolking heen.

Nu wordt deze consensus echter bedreigd. De ppmm kon nog wel leven met wat kleine, in hun ogen obscure, groepen orthodoxe christenen, temeer omdat deze zich conformeerden aan de democratische spelregels. Maar bij de islam ligt dat anders, die wordt gevreesd omdat ze erop uit zou zijn het Westen te beheersen. Er wordt dan nog wel een onderscheid gemaakt tussen gematigde en radicale moslims, maar in de beeldvorming overheersen toch de radicalen. Tegen hen en hun

radicale ideeën worden strenge maatregelen geëist. En van de zogeheten gematigden wordt voortdurend verwacht dat ze zich met woord en daad uitspreken voor en assimileren in de westerse samenleving. Ze moeten worden als wij.

Want dat is wat er schuilgaat achter de felle reacties op de islam, een diep verlangen naar eenheid. Nu er een kloof (of tweedeling) is geconstateerd, en ditmaal geen sociaal-economische maar vooral een sociaal-culturele kloof, wordt de oplossing gezocht in de constructie van het ene volk binnen de ene staat. Dat leidt tot een vergaande bemoeienis van de staat met zowel het gedrag als het gedachteleven van zijn burgers, zoals onder meer blijkt uit verschillende voorstellen ter bestrijding van terrorisme. Vooral het bekende 'apologieverbod', het verbod om terroristische daden te verheerlijken, is hier een voorbeeld van, net als de wens om radicale imams het land uit te zetten. Het zijn illustraties van wat ik noem 'ideeënregulering' of 'beheersing van de wil' (naar de sociologe Talja Blokland), waarmee de staat burgers wil disciplineren.

Daarnaast wordt, zoals zo vaak, een beroep gedaan op het onderwijs om bij te dragen aan de vorming van een gemeenschappelijke, nationale identiteit. In dat licht zijn ook de oproepen te verstaan om het bijzonder onderwijs af te schaffen, ten gunste van dat ene, nationale onderwijsbestel. Binnen het bijzonder onderwijs ontwikkelen kinderen immers identiteiten en loyaliteiten die vreemd zijn aan de Nederlandse eenheidsstaat.

Is deze eenheidsstaat nu het enige antwoord op de al of niet vermeende sociaal-culturele tweedeling? Ik denk het niet. Interessanter vind ik de richting die Kars Veling onlangs formuleerde, samengevat in de slogan 'alle scholen bijzonder'. Veling pleit voor het behoud en de uitbreiding van de vrijheid van onderwijs voor alle scholen. Die vrijheid moet, in zijn woorden, geen uitzondering zijn maar regel. Scholen krijgen de gelegenheid om een eigen, unieke identiteit te formuleren. Ze hoeven zich niet langer te houden aan een landelijk erkende 'richting' om gefinancierd te worden.

Het aardige is dat Veling daarmee in feite kiest voor een 'meerdereiding'. Dat lijkt mij een goede weg om aan 'de tweedeling' te ontsnappen zonder in de valkuil van de eenheidsstaat te stappen. Pluriformiteit en variëteit bieden namelijk de beste bescherming tegen de risico's en uitwassen van een eenheidsstaat. Pluriformiteit en de erkenning daarvan waarborgen gewetensvrijheid.

De organisatie van pluriformiteit of verschil zie ik als de grote opdracht voor de samenleving in de komende tijd. Dat is voor christelijke politici niet vanzelfsprekend. Integendeel, in de christelijke denktraditie staat juist eenheid veel meer centraal (denk aan de ene kerk, het ene geloof). Met gebruik van de metafoor van het begin van deze column: om pluriformiteit te omarmen, zullen ook christelijke politici zich moeten ontworstelen aan hun Urk.

Schaalvergroting in het onderwijs verantwoord?

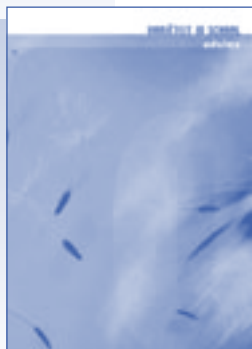
Door Melle de Vries, directeur van Cetis, expertisecentrum voor onderwijsinnovatie van de Hogeschool Utrecht

BOEKGEGEVENS

- *Groot groeien in het onderwijs*
Baarda, R. & Smets, P. (2005),
Den Haag: Onderwijsraad, 94 p.
€ 14,00. ISBN 90-77293-40-X

- *Variëteit in schaal*
Onderwijsraad (2005),
Den Haag: Onderwijsraad, 84 p.
€ 14,00. ISBN 90-77293-43-4

beide rapporten zijn te bestellen en te downloaden via www.onderwijsraad.nl

Schaalvergroting in het onderwijs is een interessant onderwerp, omdat bedrijfsmatige en onderwijskundige belangen tegen elkaar worden afgewogen. Toch heb ik me er nooit écht in verdiept, terwijl ik al weer enige tijd werkzaam ben bij een van de grootste instellingen voor hoger beroepsonderwijs in Nederland. De Hogeschool Utrecht is een product van verschillende fusies c.q. overnames in de afgelopen twintig jaar en telt nu ruim 30.000 studenten en ongeveer 3.000 medewerkers. Eerder in mijn loopbaan was ik werkzaam bij de kleine Gereformeerde School voor MAVO in Zuidhorn (met een paar honderd leerlingen en hooguit 25 medewerkers), die in die periode samen met enkele andere MAVO's uit de regio opging in het grotere Gomarus College in Groningen.

Vanuit deze achtergrond benader ik de rapporten van de Onderwijsraad, een onafhankelijk adviescollege dat gevraagd en ongevraagd adviseert over de hoofdlijnen van beleid en wetgeving op het gebied van onderwijs. In dit geval betreft het een door de Minister van Onderwijs Cultuur & Wetenschap gevraagd advies: noodzakende schaalvergrotingsprocessen in het onderwijs tot overheidsingrijpen? Dat is een curieuze vraag, omdat deze processen ongeveer twintig jaar geleden door de overheid zelf in gang zijn gezet. In het rapport *Groot groeien in het onderwijs* gaat het om een aantal case studies, van primair tot hoger onderwijs. Het rapport *Variëteit in schaal* bevat het eigenlijke advies van de Onderwijsraad. Daarnaast ben ik in het kader van het studieblad waarin deze bespreking is opgenomen, benieuwd naar eventuele implicaties voor christelijke politiek.

Voor de case studies is onderzoek gedaan in het primair onderwijs (SCO Lucas), het voortgezet onderwijs (Oms Middelbaar Onderwijs), het middelbaar beroepsonderwijs en volwasseneducatie (ROC ASA), het hoger beroepsonderwijs (Hogeschool Inholland) en in het wetenschappelijk onderwijs (de drie Technische Universiteiten). De case studies zijn benaderd vanuit drie deelonderzoeksvragen. Kort gezegd: wat is de motivatie geweest om te fuseren, wat is de ontwikkelingsdynamiek en wat is het effect van de fusieprocessen?

Het veldonderzoek laat een aantal interessante praktijkvoorbeelden zien, niet in de laatste plaats omdat in de meeste gevallen ook de denominatie een belangrijke rol speelde, maar zeker ook omdat de geselecteerde onderwijsinstellingen bijna allemaal tot de grootste in de betreffende sectoren gerekend kunnen worden. De cases zijn goed gestructureerd beschreven, maar bevatten soms onnodige herhaling en zijn zeker niet heel stevig onderbouwd. Per instelling zijn maar enkele stakeholders geïnterviewd. En dat terwijl we ook wel weten: zoveel hoofden, zoveel zinnen. Het is opvallend dat de eigenlijke doelgroep (leerlingen, studenten, deelnemers) in het geheel niet betrokken is. Mee daarom kan afgevraagd worden hoeveel waarde de uitspraken hebben die op dit vooronderzoek gebaseerd zijn.

Als het gaat om de motivatie, dan blijkt in de cases voor het basis- en voortgezet onderwijs de emancipatie van de katholieke bevolkingsgroep de belangrijkste reden voor de eerste 'fusiegolf' (begin twintigste eeuw). Vanaf

midden jaren tachtig geeft de overheid een impuls om te fuseren, door de vaste voet uit de bekostiging te halen en de opheffingsnorm op te schroeven. Wat betreft de ontwikkelingsdynamiek kan gezegd worden dat fusies op gang gehouden worden door bezuinigingen en het niet willen marginaliseren ten opzichte van collega-instellingen. Intern was men vooral bezig met de bedrijfsvoering en minder met onderwijskundige ambities. Over de effecten zijn de onderzoekers tamelijk positief: de schaal waarop het onderwijs wordt uitgevoerd is nagenoeg constant gebleven; instellingen zijn bedrijfsmatiger gaan werken; de invloed op de politieke omgeving is vergroot; en ook de keuzevrijheid voor leerlingen en de toegankelijkheid lijken vergroot. Minder positief is men over de onderwijskundige meerwaarde en de invloed op besluitvorming en betrokkenheid van ouders, leerlingen en personeel. Over de positieve effecten kunnen we ons verheugen. Wat volgens mij echter onvoldoende belicht wordt in dit rapport, is dat bij schaalvergroting vaak een machtspolitiek opkomt die tamelijk los staat van de onderwijspraktijk. Het is de vraag of het onderwijs daar bij gebaat is.

In het advies dat de Onderwijsraad vervolgens geeft, blijken enkele effecten beduidend minder positief gewaardeerd te worden. Terwijl in de studie een grotere keuzevrijheid werd geconcludeerd, staat in het advies: "De raad constateert dat fusies tussen onderwijsinstellingen de monopolievorming in een bepaald gebied kunnen versterken en daarmee de keuzevrijheid voor de deelnemer belemmeren." Wordt in de studie nog gesproken over mogelijk "verminderde invloed" van ouders, deelnemers en personeel en afnemers, het advies spreekt van een mogelijk "legitimatiedeficit". En terwijl de onderzoekers geen direct verband zagen tussen schaalvergroting en eventueel verminderde sociale cohesie binnen de instelling, wordt dat verband wél gelegd door de Onderwijsraad in zijn advies. De Onderwijsraad is dan ook van mening dat de voordelen van de schaalvergroting zorgvuldiger afgewogen moeten worden tegen de nadelen, bijvoorbeeld door een meldingsplicht en een toetsing door de minister bij een voorgenomen fusie. Andere aanbevelingen betreffen de waarborging van een divers intern aanbod door onder meer het toezicht via de Inspectie, versoepeling van regelgeving van nevenvestigingen, investeren in kleinschaliger huisvesting en het uitbreiden van de kring van belanghebbenden bij scholen- en opleidingsbeslissingen. Ronduit sympathiek klinkt de aanbeveling voor een bestuurs- en managementcultuur van bescheidenheid.

De studie en het advies van de Onderwijsraad zijn op 10 oktober 2005 aangeboden aan de minister. Op 14 februari 2006 reageren de beide bewindslieden voor onderwijs in de Volkskrant met een opiniestuk met als strekking: scholen moeten fusieplan melden¹.

Volgens de berichtgeving in de kranten is de Tweede Kamer het hier mee eens. Het artikel lijkt een beleidsver-

antwoording aan het einde van een kabinetsperiode. Dit kabinet en ook dit ministerie wilde minder regels en meer autonomie voor de onderwijsinstellingen. "De vrijheid en zelfstandigheid mogen niet blijven hangen op het niveau van bestuurders, maar moet juist worden ervaren op de werkvloer." Door middel van een 'bureaucratiemeter' willen de beide bewindslieden de bureaucratie en onnodige overhead terugdringen. Als sleutelwoord hanteren ze het begrip 'maatwerk'. "De mensen op en rond de basisschool, de middelbare school, de hogeschool of de universiteit kennen hun leerlingen en studenten het beste. Zij weten als geen ander hoe ze die jongeren op een prikkelende manier kunnen onderwijzen. Met meer vrijheid in hun werk kunnen zij maatwerk bieden." Maar vrijheid betekent nog geen vrijblijvendheid. "De opdracht aan scholen en kennisinstellingen is verantwoording af te leggen, aan de ouders, aan de samenleving en dus aan de politiek."

Hoe overtuigd het allemaal mag klinken, namelijk dat het primaat ligt bij de werkvloer, het komt toch tamelijk naïef over. Er is in de afgelopen decennia enorm veel op onderwijs bezuinigd en in elk geval in het middelbaar beroeps-onderwijs en hoger onderwijs is men veel bedrijfsmatiger gaan werken. Uiteindelijk draait alles om instroom van studenten en rendementen, verlaging van de docent-studentratio, eerste, tweede en derde geldstroom, imago en slimme allianties. Dat draai je niet zomaar terug met een paar morele kreten. Kun je als onderwijsinstelling je maatschappelijke verantwoordelijkheid wel voldoende vervullen, als je merkt dat de afnemende financiën het belangrijkste sturingsinstrument van de overheid vormen?

En dan ten slotte de vraag naar de implicaties voor christelijke politiek. In lijn met de door Roel Kuiper verwoorde visie op de overheid² en de beschouwing van Arie Slob over de overheidstaak richting het onderwijs³ kan deregulering en meer autonomie voor onderwijsinstellingen toegejuicht worden. Een grote bestuurlijke schaal verhoudt zich echter slecht met de door de ChristenUnie voorgestane vrijheid van onderwijs (artikel 23 van de Grondwet). Een grote bestuurlijke schaal gaat ook niet altijd samen met het standpunt dat ouders de eerste verantwoordelijkheid dragen voor het onderwijs aan kinderen⁴. Bij een eventuele fusietoets zal er dan ook sterk op gelet moeten worden in hoeverre de identiteit van de fusiepartners en ook de invloed van ouders, deelnemers en personeel gewaarborgd kan worden, bijvoorbeeld door de organisatorische schaal klein te houden en relatieve autonomie te bieden.

1 M. van der Hoeven en M. Rutte, 'Onderwijs gooit nu deuren open', in: *de Volkskrant*, 14 februari 2006

2 R. Kuiper, *Dienstbare overheid. Christelijk-staatskundige visie op politiek en overheid*, Amersfoort: Mr. G. Groen van Prinsterer stichting, 2003

3 A. Slob, 'Onderwijs: tijd voor verfrissing', in: R. Rouw e.a., *De nieuwe overheid, Kort Commentaar 4*, Amersfoort: Mr. G. Groen van Prinsterer stichting, 2002

4 Uit het kernprogramma van de ChristenUnie

Bijbel, belijdenis en politiek	2 en 3
Thema <i>WegWijzer</i> en Thema <i>Inleiding</i> door Geert Jan Spijker	
Hulp of hindernis bij christelijke politiek?	4
Thema <i>Studie</i> door Gijsbert van den Brink	
De Bijbel als inspiratiebron voor politiek	9
Thema <i>Studie</i> door Cees Stavleu	
Ontspannen jezelf blijven	11
Thema <i>Studie</i> door Ad de Bruijne	
Niet bij Bijbel alleen...	15
Thema <i>Studie</i> door Everard de Jong	
Alleen de Bijbel als richtsnoer voor politiek handelen	17
Thema <i>Studie</i> door Marcel Poorthuis	
“Politiek hoort saai te zijn”	19
Thema <i>Interview</i> met Stefan Paas	
ChristenUnie en belijdenisgeschriften	23
Column <i>AdRem</i> door Jan Post	
Augustinus en de vrede op aarde	24
Extra <i>Studie</i> door Martin Ruiter	
De WMO-kogel is door de kerk	28
Lokale <i>Studie</i> door Dick Stellingwerf	
De politieke actualiteit van de raad van Jetro	32
Column <i>DenkKader</i> door Rein Ferwerda	
Het Urk van de wereld	33
Column <i>Accent</i> door Rien Rouw	
Schaalvergroting in het onderwijs verantwoord?	34
Boeken <i>Wijzer</i> door Melle de Vries	

